

B

Economique

**BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING**

Vid definitiv flytning återsänds
försändelsen med nya adressen på
baksidan (ej adressidan).

**NORDISKA KULTUR-
LANDSKAPS FÖRBUNDET**

Returadresser:
SVERIGE
c/o Hälsohlands museum, Storgatan 31,
S-824 30 HUDIKSVALL

NORGE
Steinar Sørli, Fylkesmannsgården,
N-7715 STEINKJER.

DANMARK
Anders Myrtue, Tarupvej 4,
DK-5210 ODENSE.

Palautekset:
FINLAND
Liisa Eerikäinen, Vipunenvägen 14,
SF-00610 HELSINGFORS

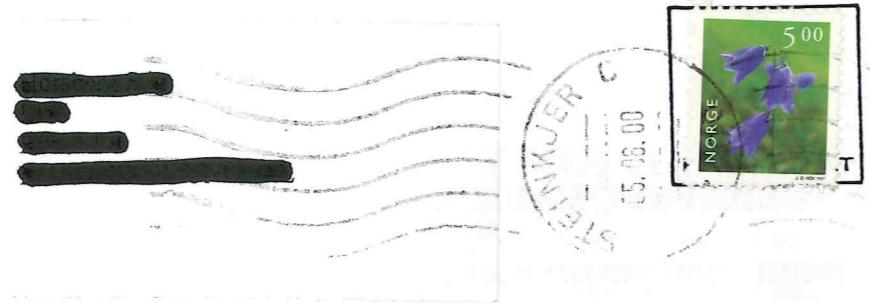

**Dagordning för
Nordiska kulturlandskapsförbundets
årsmöte i Folkets hus på Gladstad,
Vega kommune, 12 augusti 2000**

1. Val av mötesordförande, mötessekreterare och två protokollsjusterare.
2. Godkännande av dagordningen.
3. Styrelsens årsberättelse från 1999.
4. Information och meddelanden om arbetet 2000.
5. Ekonomi.
6. Skriftlig revisionsberättelse.
7. Val av styrelsemedlemmar;
 - de som ska avgå eller väljas om är:
Gunvor Gustafson, Sverige
Annmaj Rönning, Finland
Kurt Borella, Danmark
Akse Østebrot, Norge
8. Val av revisorer och revisorssuppleanter.
9. Val av ledamöter i valberedningen.
10. Medlemsavgift 2001.
11. Årsmöte 2001 och 2002.
12. Övrigt.

Slätterkursen i Ödenäs 21-23 juli**En upplevelse, för 15:e gången!**

Anmälan till Ewald Johnsson, Ödenäs 4619,
S-441 95 ALINGSÅS. telefon +46(0)322-531 39

Slätterdag hos Christer på Weckla
söndag 30 juli 2000

Så här skriver Christer Boëthius till LOMMEN:
"När det gäller vår ordinarie slätter, så har jag aldrig annonserat ut det offentligt förut, utan det har skett som en riktad inbjudan med flygblad i grannskapet och via post till dom jag tror kan vara intresserade. Kanske är tiden mogen att basunera ut slättern till en större krets. Risken för en nordisk invation är nog liten, så jag har inget emot att dagen annonseras ut. Vi brukar bjuda på mat, så det är ju bra om man hör av sig lite i förväg. Den 30 juli, en söndag, är det tänkt att ha slättern i år. Start brukar vara klockan 10.00. Tel. Sverige 0157-70278.
Med vänliga hälsningar
Christer

Slättetreff på Bøensætre
lørdag 15. og søndag 16.juli 2000

Vi har fått ett brev till:

For niende gang arrangeres slättetreff på Bøensætre i Aremark i Østfold. De som har vært med tidligere vet hvilken flott botanisk, kulturhistorisk og sosial opplevelse dette er. Dere er velkommen igjen! Dere andre MÅ absolutt finne ut hva dere har gått glipp av! Bøensætre har fått nytt vertsskap, Hedda og Egil Kortnes. De ser fram til å møte alle slåtteinteresserte som vil delta på årets treff! Her vil vi lære om "ängens alla blommor", ljæns stell og bruk og ha det kjempehyggelig sammen.

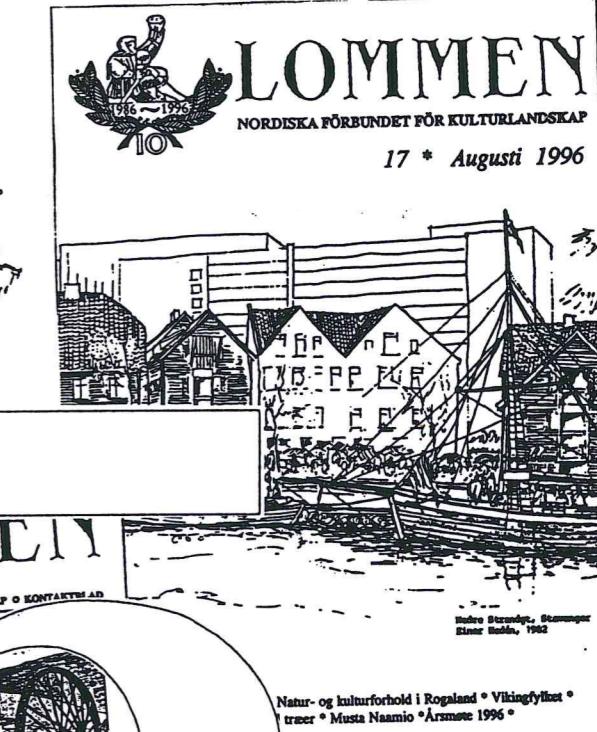
Her trenger ingen å slate seg ut - alle kan finne sitt tempo og sine aktiviteter. Vi har hovedvekt på det sosiale. Her fortelles historier, og her får du kunnskap om gamle dagers jordbruk. Her er gamle bygninger og gammeldags dyr. Bøensætre er en fantastisk plass og nå bugner engfloraen av lekkertorskener. Her er nattfiole, brudesporer, solblom, blåfjær og mange flere! Sommerfugler og andre insekter viser seg fram!

Ta med ljå og rive (om du har), sovepose, tørrmat og grillmat, sangstemme, godt humør, 100 kr i deltagervegift og kom!!! Vi vil gjerne vite hvor mange vi skal koke grøt til, så ring Hedda og Egil (tlf. Norge 69198105) om du kommer. Velkommen, og ta med slekt og venner!

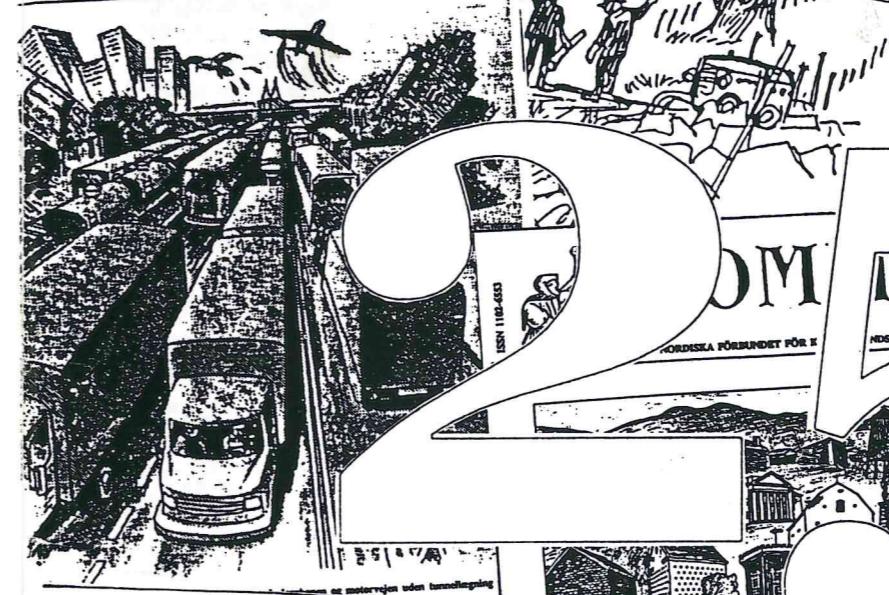
Marit Eriksen (tlf. 69215068/69176235)
e-mail: marit.eriksen@hiof.no

LOMMEN**NORDISKA KULTUR-
LANDSKAPS FÖRBUNDET****LOMMEN**
Kulturförbunden

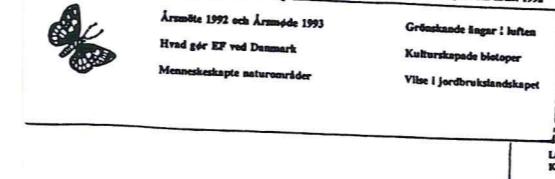
24 * Maj 2000

LOMMEN

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP O KONTAKTBLAD

LOMMEN

NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP O KONTAKTBLAD

LOMMEN
NORDISKA FÖRBUNDET FÖR KULTURLANDSKAP

13 * December 1994

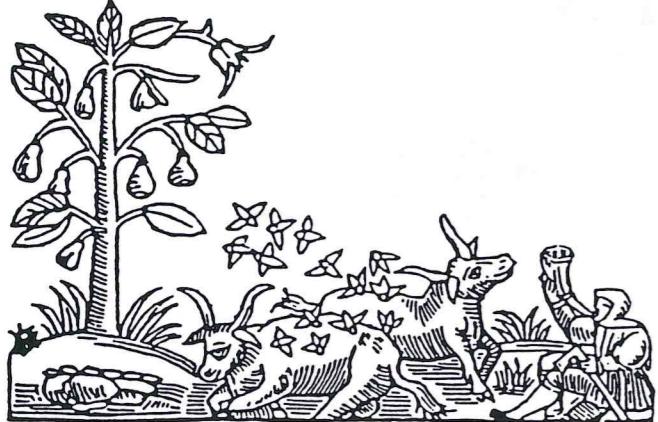

Innehåll:
 * Er det skumring eller grä? * Blekingevägar * Föreningen för Kulturmärk
 Den moderna myternas kulturmiljö * Jubileum för kulturlandskapets store skildrare *
 Årsmöte i Finland 1995 * Det nya landskapet - ny bok * Bild med Pelle Kanin
 Svenska spor i danske landskaber? * Litteratur om kulturlandskap * Slätkurs

ISSN 1102-6553

Ur LOMMEN

Jubileum med aviga nummer

NORDISKA KULTUR-LANDSKAPSFÖRBUNDET

Detta nummer är det 25:e numret av LOMMEN. Ändå har det ordningsnumret 24. Varför? Ja, jag gav förra numret siffran 25 därför att jag trodde den norska utgåvan med en tidning med ängar och hagar som tema skulle hinna före.

Nu blev det inte så. Akse, som är redaktör för det blev sjuk och det hela får anstå ett tag. God bättring, Akse!

I förra numret utlyste jag en liten litterär tävling. Det är kanske litet orättvist mot läsekretsen att välja ett citat på svenska. Men det var ju illustratören som var huvudsaken. Nu sades det ju inget om att författaren också var svensk. Men så är det. Det har varit svårt för svenskarna också att hitta rätt. De förslag jag har fått gäller alla samma författare - Harry Martinsson. Bland hans verk har man fastnat för två - Vägen till Klockrike och Där nässlorna blomma. Inget är dessvärre rätt.

Författaren är vare sig nobelpristagare eller akademiledamot. Däremot har den stora och världsomspännande läsekretsen ofta framfört önskemål om båda hedersbevisningarna. Jag gör ytterligare ett citat och ger er en chans till. Bokpriset som vinnaren får är fint!

- Jag har tänkt, att när man går på luffen, då rår man egentligen om allt man ser.

- Ja, i så fall har du inte bytt bort dej, sa Oskar. Inte ifall du rår om allt det här, sa han och pekade ut över landskapet, som låg där nytvättat i morgonljuset.

Han stannade ett ögonblick och såg sig omkring.

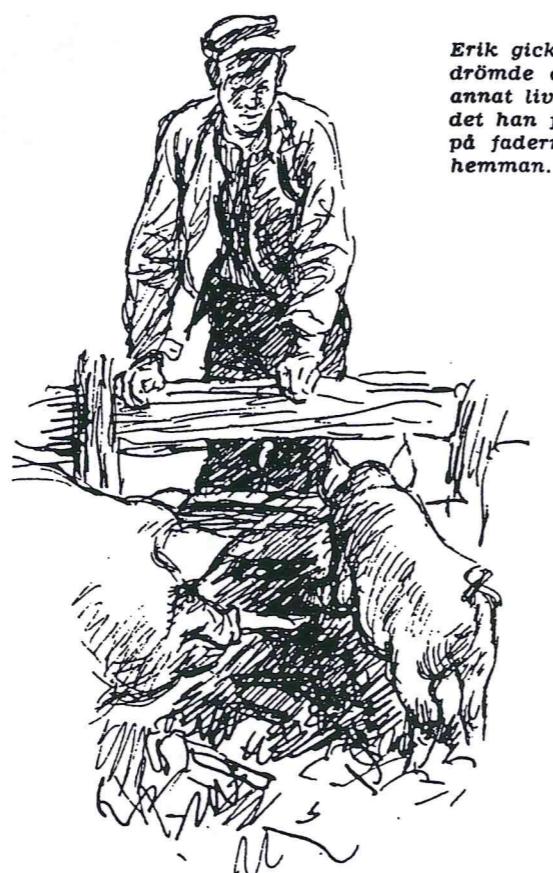
- Levandes Gud, vad det är grönt och vackert så här års! Det är inte underligt att man vill vara ute och gå."

Som sagt, den som först svarar rätt får en av våra böcker!

Då jag inför förra numret gick igenom en del av de verk som Eric Palmquist illustrerat kom jag att tänka på en sak. Det var när jag bläddrade igenom "De knutna händerna" av Vilhelm Moberg. I romanen om Adolf i Ulvaskog och hans dotter finns många fina miljöbeskrivningar där Moberg också förmedlar intressanta bilder från vardagen i det gamla agrarsamhället. Ett exempel:

"Mari satt på sin pall och mjölkade, medan fadern gav kreaturen nattfodret. Han tog en hösudd, svepte tre gånger så mycket slaghalm kring den och trampade den långa fodergången fram och tillbaka med gevorna. Sex gånger för sex kor. Litet mera hö och litet mindre halm åt kalvkon, smärre gevor åt ungkräken, mjölad hackelse åt hästarna och torkade lövkärvar åt fåren - han delade till som han hade gjort många tusen kvällar förr. Kreaturen körde nosen ner i gevorna, sökande höet allra först, och kastade med huvudena så att bindslena skramlade."

Samtidigt som det är en underbart målande prosa är detta ett lysande stycke jordbruksistoria. De goda illustratörerna förstärker värdet. Jag måste få visa ytterligare en av Eric Palmquists teckningar. Den porträtterar Maris bror Erik. Miljön är på kornet

Kanske skulle man inom agrarhistorieämnet mer nära sig nutiden och då också använda sig av den mer lätt konsten. Under det nästan stående inslaget från seriernas kulturlandskap tar jag upp idén.

Det andra citatet från seriernas värld skådas här nedan.

Tidigt tog Nordiska kulturlandskapsförbundet ställning mot Öresundsbron, som nu är byggd. Lördagen den 10 och söndagen den 11 juni får man promenera på bron. För trafik, på riktigt, öppnas bron den 1 juli. Vi håller tummarna och hoppas det dröjer innan det väntade jordskalvet kommer.

Skalven i Skandinavien har visat tendenser att hålla intervaller på 40-60 år. Senast vi hade något stort fennoskandiskt skalv var söndagen den 23 oktober 1904. Styrkan nådde 6,5 på Richterskalan - högre än som uppmättes 1960 då staden Agadir jämnades med marken.

En annan aspekt på Öresundsförbindelsen ger den danske satirtecknaren Carsten Graabæk. Hans lille statsminister figurerar bland annat i nordiska tidningar och i Tyskland, Nederländerna och Storbrittanien. Särskilt komisk blir effekten då den danske tecknaren översätts till svenska och poängen med bumerangeffekt slår tillbaka på upphovsmannen och hans landsmän.

Graabæk, som föddes 1947, har en akademisk bakgrund med fil mag i danska och engelska. Statsministeren eller eller Excellensen slog igenom 1982. Då slutade Graabæk sin lärarkarriär. Bara några år efter starten fick han det stora danska serietecknarpriset. Priset delades ut på Det Kongelige Teater i Köpenhamn av dåvarande statsministern Poul Schlüter. I tacktalet förmodade Graabæk att han fått priset för att han transformerat ministern till rätt format!

Just som jag skriver detta kommer ett e-mail med ett citat från vår gode vän Åke Carlsson. Det kan få stå som en sentens för flera av bidragen till detta nummer av LOMMEN. Skogen och bevarande av skogliga värden har av en outgrundlig anledning smugit sig in många olika alster. Det är från *Managing Our Ancient Trees* av Ted Green, Keith Alexander och Roger Key. 1999:

There is evidence that open-grown trees which develop large diameter butts and trunks at a much earlier age than woodland trees create suitable conditions for natural heartwood decay, fungi, bacteria and invertebrates at a much earlier stage in their growth. The natural heartwood decay will, in turn, greatly enhance the biological value of the tree, and in many cases the natural hollowing action will prolong the life span of the tree.

a. Ek uppväxt i tät skog. b. Eksom växt fritt men som skog slutit sig kring. Ur Skogshistorisk forskning... KSLAB

Annars står årsmötet för dörren. Försumma inte anmälan. Exkursonerna är exklusiva och kan bli något mycket högt över det vanliga. Seminarierna är högintressanta. Och tänk på den fantastiska resa som man kan göra till och från mötesplatsen. Tag tillfället i akt och värva nya medlemmar och låt dem följa med.

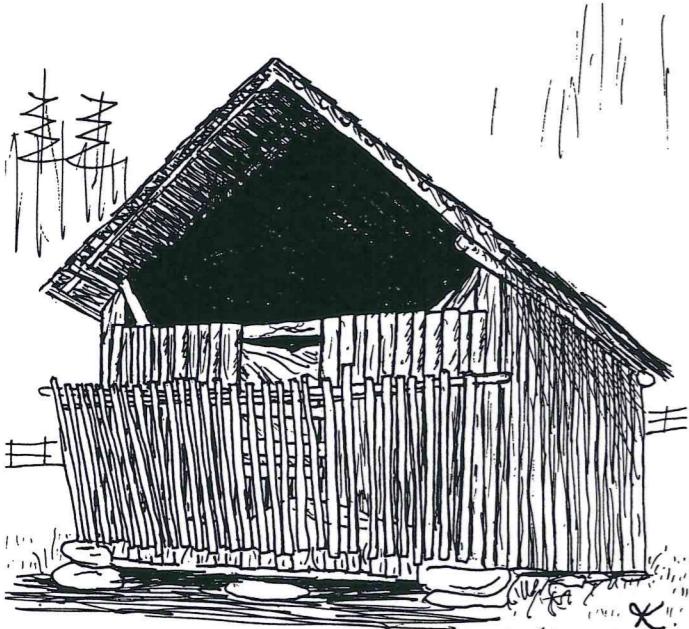
Vi ser fram emot en gemylig samvaro över de fiktiva nordiska gränslinjerna då var och en får hävda sin kulturella egenart. Ha de' - Kyllä!

Foderlada och fröspridning

Nu tänker vi reglera en skuld. Vår trogne och vetgirige läsare och medarbetare Christer Boëthius frågad för mycket länge sedan om någon hade sett en ängslada som var kombinerad med utfodringsanordning. Något senare ställde han också frågan om hur fodermarkernas växter sprider sina frön.

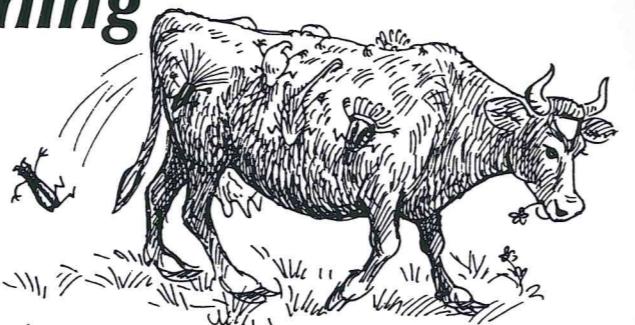
Nu ska Christer få besked och alla ni andra nyfikna också. Vi börjar med ladan. Den hittade redaktören för två år sedan i Österrike, i provinsen Kärnten (nu okänd för att en omstridd politiker huserar där). Den omsorgsfullt avritade ladan har sedan varit försunnen i redaktionsborrets volyminösa materialtravar. Men nu har den dykt upp.

Det är en ganska rejäl byggnad, cirka tre meter höga sidoväggar och med öppna gavlar under taket, som har en närmast rät takvinkel. Foderhäcken går över hela gavelsidan och är glesat i centrum. Höet når ungefär lika högt som väggarna och kan matas ut genom en öppning i gaveln, delvis stängd av några brädor.

Tekniken bör vara denna. Djuren kan få en kort betesperiod på ängen innan det är dags att släppa dem på skogs- och bergsbetona. Sedan skördas höet och körs in i ladorna. Därefter är det dags för efterbete med möjlighet till stödutfodring allt efter behov och direkt vid ladan. Det är välmående djur, som sedan ställs in för vintern.

Då det gäller fröspridningen tar vi hjälp av ett par nya böcker från Naturvårdsverket. Den ena är "Spridningsförmåga hos svenska växter och djur", den andra är "Svenska Naturbetesmarker", historia och ekologi. Den första är vetenskaplig och kräver mer av läsaren än den andra som är mer lättlämplig.

I boken om enbart spridningsförmåga får vi reda på att fördelarna för en individ att sprida sig kan vara flera: att lämna en försämrat miljö eller att undvika konkurrens, predation eller inavel. Det finns givetvis även risker med att sprida sig, såsom hög dödlighet, hög energiförbrukning, stor risk att hamna i en olämplig miljö samt risk för negativa utavelseffekter.

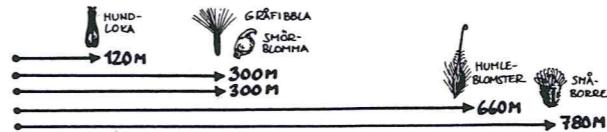
Kärvväxter sprider sig genom att frön eller växtdelar faller till marken eller transporteras av vind, vatten, fordon eller djur. Frön kan även spridas genom att de skjuts iväg och plantor kan tillväxa och rotslå och på så sätt sprida sig. Det spridningssätt som framstår som enastående effektivt för växter är spridning med djur. Många frön är direkt anpassade till djurspridning, men även frön utan uppenbara anpassningar sprids med djur. I synnerhet är det visat att betande djur är viktiga för spridningen i odlingslandskapet (färs och nöt), men vilda djur (exempelvis dovhjort och skogsmus) bör ha minst samma inverkan på spridning av växter, eftersom de är många och kan röra sig fritt.

Boskap i det betade landskapet har både skapat lämpliga marker för betesgynnade växter och spritt dem dit. När betesbruket nu drastiskt minskat, i synnerhet skogsbetesbruket, minskar både antalet lämpliga habitat och antalet spridningsmöjligheter. Arter som troligen gynnats av skogsbete är till exempel blåsuga (*Ajuga pyramidalis*), kattfot (*Antennaria dioica*), nattviol (*Platanthera bifolia*) och slätterfibbla (*Hypochoeris maculata*). För fler exempel hänvisar man till Bondens Flora (som alla deltagare i årsmötesexkursionerna 1998 fick).

Att tänka på vid habitatbevarande eller habitatskapande åtgärder är att de gamla spridningsmönstren i landskapet kanske inte längre existerar.

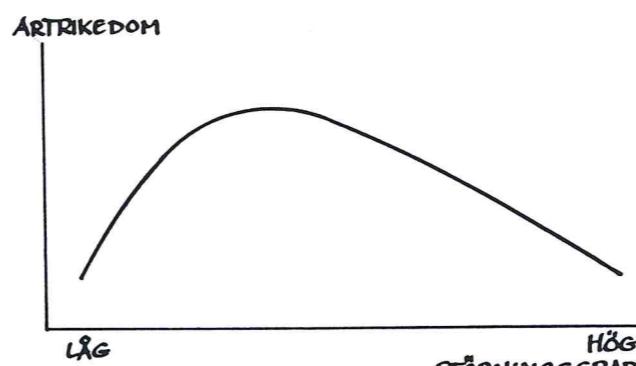
Anmärkningsvärt är att antropogen spridning, det vill säga spridning genom alla de verksamheter människan ägnar sig åt, t ex foderhantering, nästan helt förbigås. I förbigående nämns bara att det visat sig att frön av skallra kan spridas effektivt via slättermaskiner och att bildäck kan fungera som långdistansspridare av frön och sporer.

Boken om svenska naturbetesmarker har ett helt annat anslag än den om spridningsförmågan. Den senare har en naturvetenskapligt teknisk framtoning medan betesmarksboken är mer kulturhistoriskt humanistiskt inriktad.

Figuren visar hur långt frön av olika växtarter kan spridas i pålsen på nötkreatur. Smörblommor representerar växtsläkten, som har effektiva vidhäftningsorgan på frukter och frön. Nötternas hos smörblommor är försedda med ett hakbölj spröt, vilket bidrar till att hålla kvar den nötten i pålsen. Härpenseln hos växter med vindspridda frön, såsom gräfibbla, har en viss vidhäftningsförmåga. Lägg märke till att även släta och glansiga frön, som hos hundkex, kan kila sig in i pålsen och följa med djuret en icke obetydlig sträcka.

Detta gör att den senare skapar en djupare insikt och förståelse för skeendena i den brukade naturen. Odlingen och odlaren har på ett självklart sätt satts i centrum. Därmed inte sagt att naturvetenskapen satts åt sidan. Titta bara på följande figur.

Hypothesen om intermediär störning. Vid störning uppstår det lediga ytor, vilket leder till invandring och ökad artrikedom. Endast ett litet antal arter är emellertid anpassade till miljöer som störs i mycket hög grad. Exempel på sådana miljöer är hårt trampade stigar. Vid mycket låg grad av störning, såsom i orörda skogar eller vid igenväxning, utesluts många arter genom konkurrens, varigenom artantalet likaledes blir lågt. Artrikedomen är därför störst på en mellannivå i störningens frekvens och intensitet. Till mellannivån hör betespåverkan från betande djur, inklusive sådan påverkan som innebär att utnyttjandegraden är relativt hög. I sådana samhällen förhindras dominans av en eller några få arter och mängden av potentiella kolonisatörer är stor.

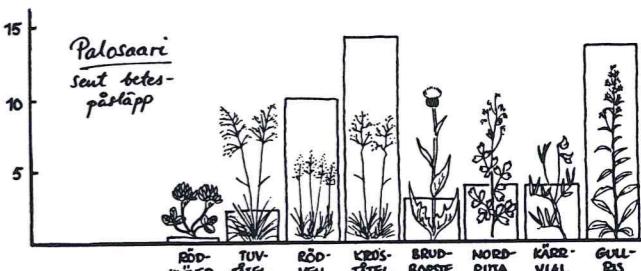
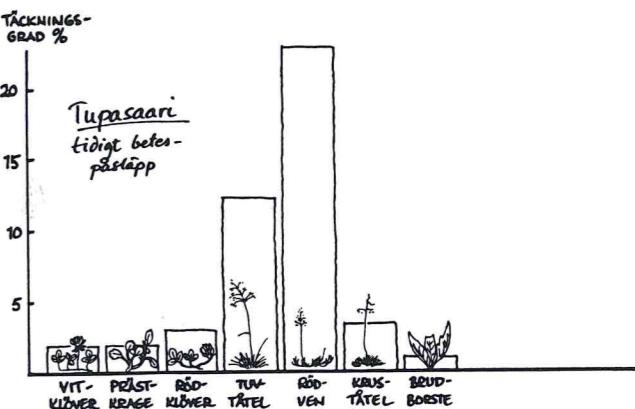
Omkring 10 % av alla blomväxter har utvecklat särskilda anordningar i form av hakar, borst, klippiga hår och liknande på frukter och frön, som kan främja spridningen. Spridningen av frön är emellertid meninglös om de inte förmår att gro och bilda nya plantor. Etableringsfasen är ofta "nålsögat" i en populations historia. När en population väl funnit sitt livsrum kan den lättare hålla sig kvar.

Boken poängterar de olika djurslagens skillnader i betessätt, olika val av betesväxter mm, vilket medför att olika växter i varierande grad tillfogas skador beroende på vilket djurslag som betar. Paralleller med betet finns för andra former av hävd.

Valet av djurslag är inte den enda betydelsefulla faktorn för vilka arter som kan etablera sig. Tidpunkten för betespåsläpp och betestryckets variation är också betydelsefulla faktorer för störningsregimen i en betesmark. Det är störningarna som på ett genomgripande sätt påverkar konkurrensförhållandena i växttäcket mellan de redan etablerade arterna och de olika arternas invandrings-, eteberlings- och föryngringsframgång.

Figuren från Tupasaari och Palosaari visar en spännande skillnad mellan vad som ytligt sett förefaller vara två aldeles lika växtsamhällen. Trots samma förutsättningar för växter att sprida sig till båda öarna är växlichen mycket olika. Till de växter som har fördel av tidigt bete hör rödven, tuvtåtel och rödklöver. Vitklöver och prästkrage tycks här kräva tidigt bete för att kunna fortleva.

Bland de arter som missgynnas av tidigt bete hittar vi gullris, kärrvial och nordruta.

Figuren visar skillnader i mängdförhållanden hos tio olika Tupasaari och Palosaari i Saarisuanto vid Tärenö i Norrbotten. Tupasaari betas intensivt av får redan tidigt under vegetationsperioden, medan Palosaari börjar påverkas av färbetning flera veckor senare. Tidpunkten för betespåsläppet är en av de få faktorer som skiljer öarna åt. Figuren baseras på fem analyserade provytor om 1 m² på vardera ön den 29 juni 1997.

Förr rörde sig bondens djur så gott som fritt i utmarkslandskapet. Djuren förflyttades också över långa avstånd till marknader och av andra skäl. Detta gav frön från enskilda arter stor chans att förr eller senare hitta fram till nya lämpliga habitat. Idag är kreaturens rörelser ofta begränsade till trånga fållor och transporterna sker i slutna kontainers. Detta betyder att odlingslandskapets växter förlorar en stor del av möjligheterna till spridning. Tyvärr tycks numera vissa arters utbredning enbart speglar betesdriftens omfattning i det förgångna.

- Edenhamn, P. m fl. 1999. Spridningsförmåga hos svenska djur och växter. Rapport 4964. Naturvårdsverket Förlag.
Ekstam, U., Forshed, N. 2000. Svenska naturbetesmarker. Naturvårdsverket Förlag.
Lundin, J., Ståhl, P. 1998. Bondens flora. Länsstyrelsen Gävleborg

Kelvin Ekeland

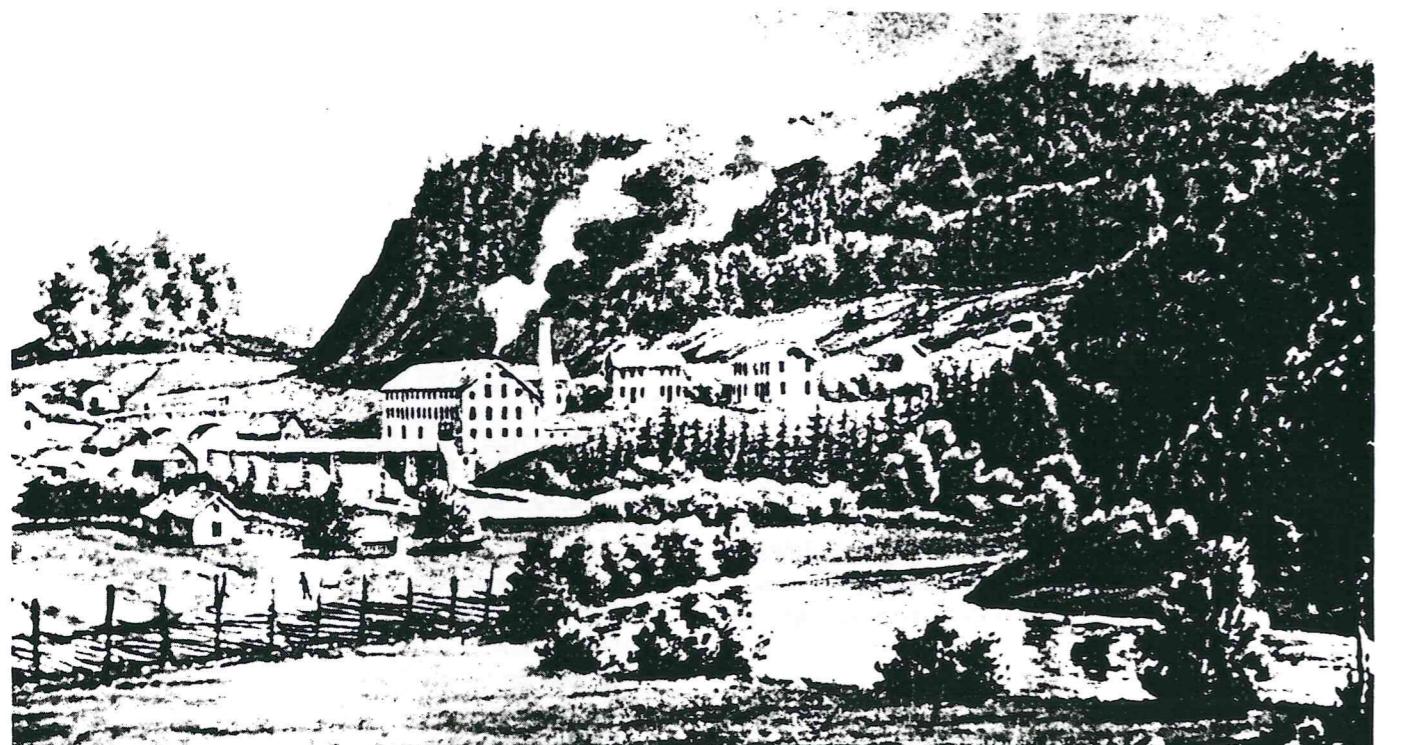
Industri och kulturlandskap

- ett uppdrag för specialnummer

För många är det en självklarhet att inustrins landskap är en del av kulturlandskapet. För andra har kulturlandskapet blivit synonymt med den agrara odlingens landskap. När Akse Østebrot presenterar Vega, på annan plats här i tidskriften, gör hon en bra definition: "Kulturlandskap er landskap som tydlig er påverka av mänskens bruk." Men även den definitionen ger utrymme för en inskränkt tolkning. Kulturlandskapets innehåll behöver diskuteras.

I "Kulturlandskapsförbundets handlingsprogram 1998-2005" kan man för Sveriges del läsa att två områden ska prioriteras. För det första industriområdet och det kulturarvet dessa utgör, för det andra effekterna av EU:s miljöstöd för jordbrukslandet och då med särskild uppmärksamhet på Norrland. Norge prioriterar bevarande av de starkt hotade resterna av gamla slätter- och betesmarker och har därför tagit initiativ till ett specialnummer av LOMMEN med detta tema. Här följer ett uppdrag för material till ett motsvarande nummer om industriområdet. Gite Ramhøj och Lena Bergils ger i detta nummer en uppfattning om spänningen mellan de bidrag ett sådant nummer kan innehålla.

Fundera igenom vad ni kan bidra med. Tala med och inspirera bekanta. Berätta för oss vad vi bör belysa i specialnumret.

Utsikt från ett fönster

Jag valde illustration för uppdraget med hjärtat. Bilden ovan är ungefär 130 år gammal. Den visar Firma L J Wingqvists fabrik vid Hjälltorpsfallet i Fritsla, som ligger i Marks härad i Västergötland. Ungefär samtidigt byggdes det hus som jag kom att bo i under min uppväxt. Den här vyn hade jag från vårt sängkammarfönster. Den motsvarar i stort mina första minnesbilder. Nu döljs den av en skogsridå.

Folket i Mark var känt för att försörja sig på marker som var närmast odugliga för jordbruk, eller kanske var det så att man såg möjligheter att försörja sig på verksamheter som var mer givande än traditionellt jordbruk. 1726 skrev landshövdingen: De föder sig bättre med linodling, spinnan- de och vävande än någon i utlandet.

Verksamheterna kompletterades av vadmalstempel och färgerier. Sedan organiserades hemarbetet genom samlade inköp och organiserad försäljning genom gårdsfarishandlare - knallar. Den textila förläggerverksamheten hade uppstått.

Med bomullsimporten kom så småningom den nya epoken med textilindustri, först i Rydboholm 1834, sedan Rydal 1853 och Fritsla 1860.

Industriernas säkerhet låg i företagens jordbruksdel. Så sent som efter en förödande brand 1957 klarade Firmen Wingqvist sin återuppbyggnad, trots twist med försäkringsbolag, genom att sälja av en del av sin fornämliga kreatursbesättning.

Varmt välkomna med bidrag till specialnumret!

Lena Bergils

Eskilstuna ett agrart fenomen

Varför blev just Eskilstuna en så stark industristad, så dominant i verkstadsnäringen? Hur kunde industrin expandera explosionsartat under de tre sista decennierna på 1800-talet? Det som då skedde var egentligen bara en logisk slutfas i ett tusenårigt skede. Och grunden heter hö.

Hö?

Naturligtvis är förklaringen bakom skeendet i Eskilstuna resultatet av en rad olika, samverkande faktorer.

Vattnet har spelat en stor roll som transportled och som kraftkälla. Fallen i ån, vilka tillsammans med landsvägarna skapade omlastningsplatser, klostrets etablering, hertig Karls stora arbete med det egna hertigdömet Södermanland, inte minst med Eskilstuna, Karl X:s beslutsamma satsning på att göra Eskilstuna till en vapensmedja för riket, de Rothoffska bruken, Schröderstiernas lyckokast att driva fram rikets enda fristad just här, alla de fantastiska innovatorerna och deras skicklighet...

Förutsättningarna för Sveriges industrialisering på 1800-talets senare del var många. Man brukar tala om nya kommunikationer, tekniska landvinningar, nya former för penninghantering och så vidare. Men den allra viktigaste förutsättningen var den, att inte längre alla, eller nästan alla, behövde delta i produktionen av födoämnen. Den verkligt stora nyheten var inte de tekniska och kemisk-tekniska innovationerna inom industri- och fabriksnäringarna, utan den snabba förändringen av jordbrukslandet.

Jordbruksutvecklas

Under första delen av 1800-talet började en omvandling som sedan raskt ökade i takt. Med hjälp av de nya jordbruksmaskinerna kunde man odla upp nya marker samtidigt som man minskade arbetskraftbehovet radikalt.

Nya kunskaper inom biologins och kemins område innebar att man kunde få skördar som mångdubbelt översteg äldre tiders. Allt färre mänskliga behövdes för att producera allt större mängder mat. Resurser, både personella och i fråga om livsmedel, frigjordes för den växande industrins behov.

Men här skilde sig inte Eskilstuna nämnvärt från andra trakter i Sverige. Den stora skillnaden låg 800 - 1000 år bakåt i tiden. Och det viktigaste området heter Kafjärden.

Kafjärden var vid järnålderns början, cirka år 550 f Kr, en vik av Östersjön. Omkring år 1000 e Kr avsnördes Mälaren från Östersjön genom landhöjningen och blev så småningom en sötvattenssjö. Kafjärden började genomgå förvandlingen från Mälarpark till jordbruksbygd, i norr och söder avgränsad av två parallella väst-östliga förkastningsbranter med någon mils avstånd.

Ett mjukt och svagt böljande slättland med moränholmar, åsar och några horstar (klippor) reste sig ur vattnet. På en kort tid växte här en helt jungfrulig mark upp. Livsbetingelserna var extremt goda och uppsvinget tog fart. På åsarna och de flackare moränkullarna slog sig mänsklig befolkning ned och byggde sina gårdar. Här fanns också lättdränerade, torra sandjordar som var utmärkta åkrar för de redskap och grödor man hade.

I de glesa skogarna på förkastningsbranterna gick djuren på bete under större delen av året. De stora grässlätterna på den gamla sjöbotten var frodiga. Extra syre och näring tillfördes genom årliga mindre översvämmningar vid vårflod och höstregn. Allteftersom vattnet drog sig tillbaka ökade också arealen med frisk gräsmark.

Gräsmarken gav rika höskördar och såväl översvämmningarna som ett högt och rörligt grundvatten förhindrade att marken förlorade sin produktionsförmåga. De många våta markerna liksom naturligtvis Mälaren och åar och bäckar var rika på fisk och kräftor.

Gott sommarbete och framför allt riktig tillgång på vinterfoder ledde till omfattande djurhållning. Denna var basen i jordbruksproduktionen. De små åkrarna på de lätta och väldränerade moränjordarna gynnades också av den stora mängden gödsel som kreaturen lämnade.

Samhället omdanas

Det var gott att leva i området och på kort tid blev Kafjärden en centralbygd med tät och stor befolkning som kunde producera mer än vad som behövdes för den egna gården.

Här fanns en möjlighet för andra yrkesgrupper att etablera sig, producera, sälja och byta sina produkter mot livsmedel, ja i praktiken nästan kunna klara sig helt utan att lägga tid eller möda på att själva odla mat eller föda upp boskap. Detta var ovanligt i en tid när även borgarna i städerna var tvgna att vid sidan om sina "borgrliga" yrken - som till exempel skomakare, smed, köpman - också driva ett slags stadsjordbruk för att kunna klara matförsörjningen. Både den enskilde och staden hade vanligtvis åkrar, ängar och betesmarker utanför stadsmuren.

Redan under medeltiden, när klostret byggdes i Eskilstuna, fanns en skiktning av bönder å ena sidan och olika yrkesmän å andra - klädhändlare, murare, med flera, men också en första kärna av yrkesmän till den senare så omfattande järnhanteringen.

Eskilstunas omnejd klarade av att försörja en växande befolkning av icke-bönder. Därför kunde man också förlägga rikets "vapensmedja" hit.

De storstilade planer som fanns, när Reinhold Rademacher kallades in för att bygga upp en magnifik manufaktur med sina smeder, hade inte kunnat smidas om inte trakten förmått förse smederna och hela deras samhälle med livsmedel. Att planerna sedan bara kom att genomföras till en ringa del, berodde på helt andra faktorer.

Men genom Rademachers skapelse, sådan den nu blev, lades grunden till det som en gång skulle bli den moderna industristaden. Det skeende som först under 1800-talet kom att förändra resten av landet, hade i Eskilstuna sina föregångare redan under medeltid och på 1600-talet.

Och därför kan man säga, att Eskilstunas industriella välvstånd var byggt på hö.

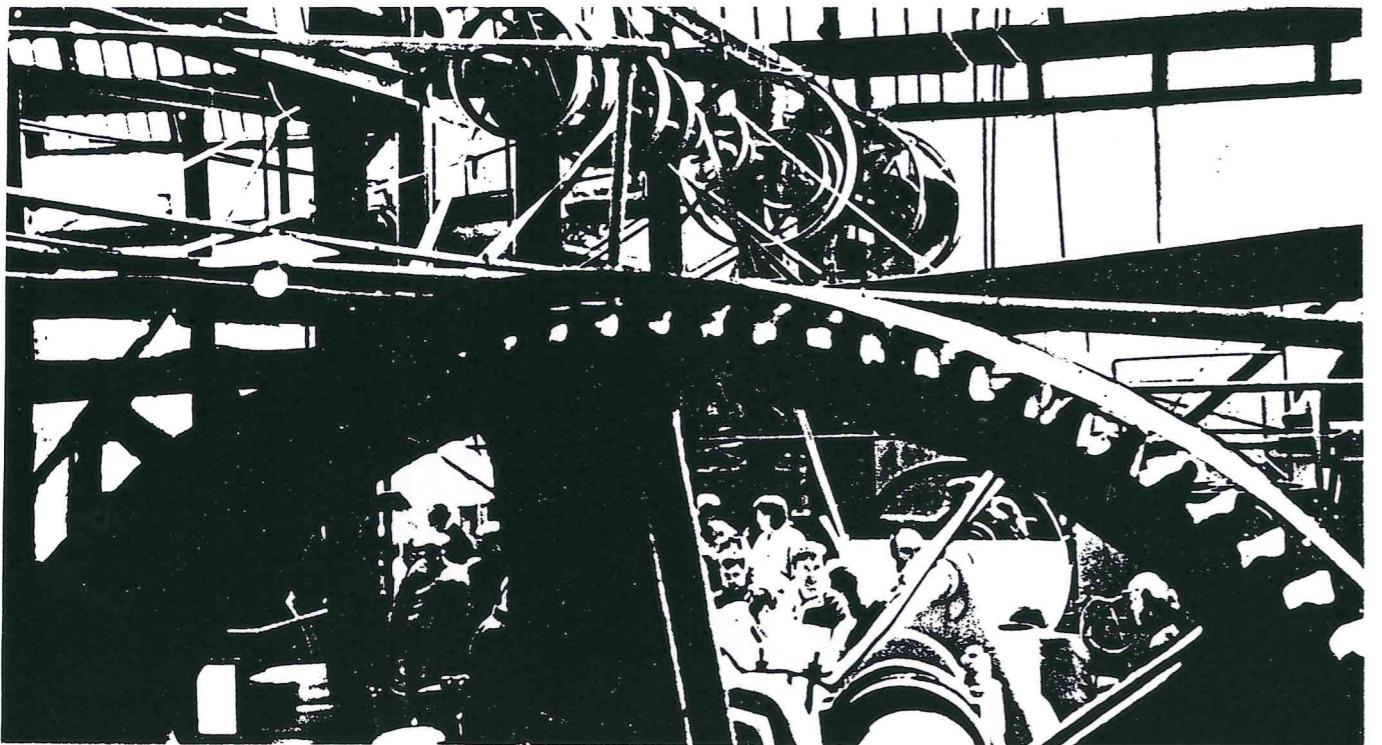
Gitte Ramhøj

Guldbækken og Hammerværket

- et natur- og kulturprojekt

Et projekt udarbejdet i et samarbejde mellem Aalborg kommune og Nordjyllands amt. Hammerværket og Historisk Museum i Aalborg har bistået med det historiske afsnit.

Projektet indeholder anvisninger på, hvorledes området ved Guldbækken og Hammerværket kan restaureres, synliggøres og sikres som et af Nordjyllands bedst bevarede eksempler på et gammelt, fritbeliggende industrianlæg med velbevarede næromgivelser.

Voksende interesse

Hammerværket åbnede for syv år siden som et arbejdende besøgsmuseum. Det lykkedes en lokal gruppe af interesseinde med at genskabe Hammerværket, der havde produktion i de ældste bygninger helt frem til 1979-erne. Vandvejene i den omlagte Guldbæk sikrede energi til Hammerværket. Tidligere til produktion af Zincks spader mm og nu til drift af museet. Interessen for at bevare museet er gennem de senere år vokset. Fra at have været et lokalt anliggende har Hammerværket fået regional betydning. Det er enestående, velbevaret eksempel på et tidligt industrielt anlæg drevet af vandkraft med en stor foræleværdi.

Restaurering og sikring for fremtiden

De idste dele af fabriksbygningerne og vandvejene trænger til en renovering. Den ældste del af fabrikken med Godthåb mølledele er opført i 1797. I 1898 forøgedes faldhøjden fra to meter til 8 meter ved hjælp af en syv hundrede meter

lang bygget kanal med flisebelagte kanter og dæmning. Vandkraften blev omsat i et turbinetårn for enden af kanalen. Kanalen trænger til at blive tætnet og gennembrud skal forebygges. To stemmeværker skal tætnes og den fremtidige pleje skal forenkes.

Inidlertid er store dele af omgivelserne med vandvejene, der er nødvendige for driften af museet, i privat eje. Byrådet har i principippet vedtaget at søge rejst en fredningssag i et samarbejde med Nordjyllands Amt og Danmarks Naturfredningsforening for at sikre den velbevarede helhed for fremtiden. Fredningen rejses dels som en landskabsfredning og dels som en bygningsfredning. Ejeren og Historisk museum i Aalborg støtter ideen med en sikring gennem fredninger.

Synliggørelse

Formidlingen af sammenhængen mellem Guldbækken og Hammerværket er en viktig del af projektet.

I dag er kanalen skjult i en skovagtig beplantning. Fældning og tynding skal sammen med en stiadgang langs kanalen sikre en synliggørelse af den historiske udvikling i udnyttelsen af Guldbækken som kraftkilde til produktionen. Kanalen med turbinetårnet skal være offentlig tilgængelig for at sammenhængen mellem vandkraften og produktionen kan opfattes. Skiltning og informationstavler skal styrke formidlingen.

Naturpleje

En omlægning fra en stor privat frugthave til et græsareal med naturpleje med får skal forenkle driften. Stifteren Christian Zinck og de efterfølgende ejere har plantet ask for at fremtidssikre produktionen. Asketræ bruges den dag i dag til skafter. En nødvendig naturpleje skal sikre og fremhæve asken som et karaktertræ i området. En løbende oprensning af sø, kanal og riste skal sikres for at give tilstrækkelig vandkraft til museets drift og der skal findes en varig løsning på tilsyn og pleje af de øvrige vandveje, dæmning, riste, broer, stemmeværke og omløb.

En del af naturområdet ved Guldbækken er et velbesøgt, lokalt rekreativt område.

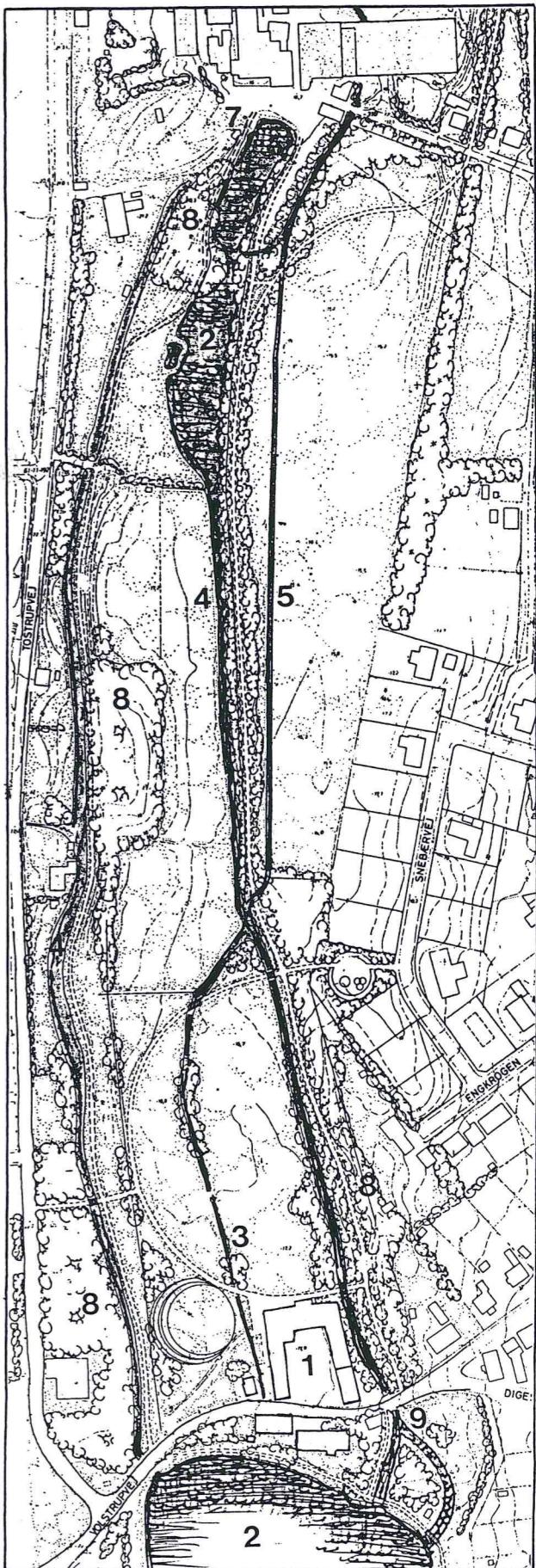
Ud over at levere vand til Hammerværket er Guldbækken også et vigtigt levested for både fisk og oddere.

I sommeren 1997 blev Godthåb Møllesø med karpedam renset op og træplantningen langs søbredden blev tyndet. Det store vandspejl foran Hammerværket fremhæver nu stedets særlige karakter.

Projektets formål er at finde en rimelig balance mellem benyttelse og beskyttelse. Her mellem museets drift, rekreation, bevaring og naturgrundlag for planter og dyr.

Illustrationskort:

1. Ridemands mølle
2. Møllesø
3. Mølleløb
4. 700 meter lang kanal
5. Guldbækken
(vigtig passage for fisk og rekreativt element)
6. Zincks fabrikker
7. Turbinetårn, faldhøjde 8 meter
8. Plantninger med ask
9. Fisketrappe

Mark för sommarbete kombinerades ofta med produktion av löv till vinterfoder, som här i asklunden vid Viby i Närke.
Foto Mårten Sjöbeck/ATA, ca 1945.

Då lövskog och gräsmarker dominarar finns gammal kultur. Många hundra kulturgynnade och kulturerberoende arter av blommande örter, ormbunkar, svampar, insekter, fåglar och andra högre djur finns här det livsrum de aldrig kan finna i en orörd skog. Trädens löv och markens gräs har i varierande symbios utgjort såväl sommar- som vinterfoder för boskapen. Både småjordbruks och gammaldags metoder var vanliga och tilläts expandera ända in på 1940-talet. Fodermarken på Mårten Sjöbecks bild visar en struktur som leder ett par tusen år bakåt i tiden. Begreppet ång betydde ursprungligen "litet rum" i hävdad lövskog. I historiens ljus är kulturmiljöns olika värden upplösligt förenade med odlingens naturgivna förutsättningar. Bebyggelsen, åkrarna, gräs- och lövmarkerna, åttebackarna och kultplatserna har under århundraden formats inom samma system.

Idag hotas det ålderdomliga landskapet av statens vilja att förvärva mark att lämna till fri utveckling, för s.k "naturvårdsändamål". Nu registrerar Skogsstyrelsen forstliga nyckelbiotoper i det landskap jordbruksmålst överge. Namn och tradition blir försummade alldeles som folkliga uppfattningar om vad som är bevarandevärt. Viby är t.ex. "byn med den heliga lunden". (Se LÖMMEN nr 21 * Maj 1988.)

Leif Gren

Att söka landskapets kulturella arv. Svenska framsteg och misstag under 1900-talet.

Kulturarv i landskap

Att inventera landskapets kulturarv har under 1900-talet närmast varit liktydigt med fornminnesinventering. Sverige har genom sannolikt fått världens bästa register över fornminnen, och i vissa avseenden blivit ledande inom bebyggelsearkeologi. Paradoxalt har det starka skyddet för den förhistoriska delen av kulturarvet lett till att lämningar från historisk tid och biologiskt kulturarv kommit i skymundan. Vidare har inventeringsverksamheten över huvud taget kommit att bli en syssla för specialister, och vad som därutöver kan uppfattas som skyddsvärt bland folk i allmänhet har sällan inventerats.

En bredare inriktning mot historiska lämningar har först i sen tid fått en mer betydande omfattning, medan fornminnen i folklig mening knappast börjat registeras. Splittningen i hanteringen av kulturarvet är mest allvarlig beträffande det biologiska kulturarvet, där inventeringar av biologiska värden så gott som aldrig inbegriper markhistorien. Detta har lett till att det biologiska kulturarvet genom okunskap riskerar att förstöras i allt snabbare takt.

I Sverige har i stället den omfattande naturvården i regel blivit en fråga för specialicerade biologer, fastän den egentligen borde vara en fråga för biologiskt kunniga kulturhistoriker och kulturmiljövårdare. Nya forskningsfält skulle kunna öppnas för att knyta samman olika aspekter i landskapet. Genom en vidgad dialog mot samhället skulle också värderingen av kulturarvet inom lagstiftningens relativt vida ramar kunna bli en fråga för många fler än bara specialister.

Generella inventeringsproblem

Trots att medvetenhet fanns på flera håll skildes den kulturpräglade naturen från det övriga kulturarvet och då inventeringar av såväl kultur- som naturvården startades blev dessa enbart en angelägenhet för drivna specialister inom varje fack. En helhetssyn på kulturarvet har fått sökas utanför de etablerade institutionerna.

Ett genomsående problem beträffande inventeringsarbetet är inte bara att detta leder till specialisering i utövandet. Det innebär även att man stycker upp en helhet i beståndsdelar, och då förloras tingens inneboende dynamik och utveckling.

När forskningen är specialiserad och när både kulturmiljövård och naturvård är inställda på kategorisering och dito registeruppbyggnad får lagstiftningen till paradoxal effekt att betydande delar av kulturarvet mer eller mindre försummas eller genom okunskap till och med hanteras skadligt - och oerhört kostsamt.

Modern fornminnesinventering

Generella inventeringar och beskrivningar av olika fornminnen fanns redan i slutet av 1600-talet, men principerna för fornminnesinventering i modern mening uppstod först under andra hälften av 1800-talet. Det viktigaste pionjärarbetet var den s.k. Göteborgsinventeringen ca 1880-1923. Delvis inspirerat av danska förebilder inventerades olika typer av fornlämningar över stora ytor och arbetet kombinerades med att ta fram vissa skriftliga uppgifter. På lång sikt hade man ambitionen att inventera hela landet. Ett enhetligt register bestående av såväl kartmarkeringar, som textbeskrivningar, upprättades. Vissa markeringar av fornlämningar överfördes även till allmänna tryckta kartor, särskilt geologiska.

Den moderna fornminnesinventeringen uppstod i och med att man började producera den nya ekonomiska kartan 1938. Vid ett riksdagsbeslut året innan om ekonomisk kartläggning hade man bestämt att staten skulle ta på sig ansvaret för att redovisa alla kända fornlämningar på kartor. Bland initiativtagarna märktes främst riksantikvarien Sigurd Curman och överantikvarien Karl Alfred Gustavsson.

Från objekt till upptäckt av forntida landskap

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering kom längre att präglas av lagen (1942:350) om fornminnen, där lämningarna i stort sett skulle uppfylla tre kriterier, varav från "forna tider", var "övergivna" och var "märkliga". Enligt den senaste skrivningen av lagen (1988:950) definieras fornlämningar utifrån något annat kriterium. De skall dels härröra från "forna tider", dels ha uppkommit genom "äldre tiders bruk" och i vissa fall även vara "varaktigt övergivna" (i förhållande till den ursprungliga funktionen). I båda varianterna av lagen kan fornlämning avse naturföremål knutna till sällan etc., däremot inte kulturpräglad natur.

Ur lagens synvinkel finns ingen begränsning till att fornlämningar skall ha en viss ålder. Tillämpningen av kriterierna har varit betydligt strängare vid fornminnesinventeringen än vad lagen anger, och en lång rad företeelser som uppfyllt lagkraven har aldrig redovisats som lagskyddad fornlämning, t.ex. torpgrunder, kolbottnar och övergivna vägar.

Registreringen av fornminnen har generellt gått från en liten rumslig skala mot en storre. På 1800-talet fick arkeologerna ofta kunskap om forntiden från upplöjda och inlämnade fynd av fornsaker. Det var alltså svårt att koppla forntiden till någon bestämd plats i landskapet, och fornsakerna framstod som mer slumpvis framkomna.

Efterhand upptäckte man inom fornminnesinventeringen att vissa fornlämningar kunde vara sammansatta av många lämningar och bilda hela miljöer. Större fornlämningsmiljöer började registreras på 1960-talet då man uppmärksammade de medeltida jämtländska ödесbölerna, som kunde omfatta flera hektar med såväl fossila åkrar som husgrunder, hägnadsrester och annat. På 1980-talet blev det alltmer tydligt att hela fossila landskapsavsnitt med odlingsrören, husgrunder, gravar, ristningar etc. från förhistorisk tid finns bevarade i dagens skog. Detta har även väckt en rad nya antikvariska frågor om definitioner av lämningar och avgränsning eftersom dessa nyupptäckta fornlämningsskategorier är oerhört mycket större och mer sammansatta än vad man hade föreställt sig när man skrev kulturminneslagen.

Folkligt förankrad nystart genom "Skog- och historia" -inventeringar

När skogsålderslagen ändrades 1993 infördes ett formellt skydd för alla kulturlämningar som inte betraktades som fornlämning. Visserligen blev skyddet svagt då det gjordes undantag i skyddet om "markanvändningen avsevärt försvarades", men det bör ändå ses som en viktig politisk markering från riksägaren.

För att följa upp den nya skogsålderslagen inleddes skogsåldersorganisationen 1995 inventeringar av alla s.k. "övriga kulturlämningar" i skogsmark. Ett principiellt intressant drag i dessa s.k. "Skog & historia-inventeringar" var att de utfördes av i princip slumpyvis utvalda arbetslösa från arbetsförmedlingarna och att finansieringen inte utgick från centralt statligt håll som för fornminnesinventeringen.

Värmland var det först inventerade länet och 1995-1998 avverkades mer än 105000 dagsverken och långt över 20000 nya platser med forn- och kulturlämningar påträffades. Av nödvändighet kom inventeringarna i betydligt högre grad än den traditionella fornminnesinventeringen att präglas av en folklig uppfattning om vad som är värdefulla kulturminnen. Den folkliga prägeln underströks av att deltagarna var bosatta i sitt inventeringsområde och att deras erfarenheter kom att föras vidare till lokalbefolkningen.

Ur antikvarisk synvinkel fanns det i granskningsskedet naturligtvis mycket att anmärka eftersom mycket av det som registrerades som kulturminne var rena naturbildningar, men i mer etnologisk bemärkelse ges ett mer rättvist mät på vad en lokalbefolkning uppfattar som historiska lämningar. "Skog- och historia" -inventeringarna har haft ett stort mät av frihet i vad som registreras, men i gengäld är det lagmässiga skyddet för de kulturlämningar som registreras mycket svagt jämfört med skyddet för fornlämningarna. För närvarande finns framskridna planer på att försöka hitta en finansiering för att vidga "Skog- och historia" -inventeringarna till hela landet.

Folkminne splittras i fornlämningar och biologiskt kulturarv

När tanken på naturvård uppstod i slutet av 1800-talet ansåg man att det som behövde skyddas var de sista resterna av en orörd natur. Den inflytelserike botanikprofessorn Rutger Sernander talade om vikingatidens "försynnande små odlingar" i en "hundramila svårframkomlig urskog" (Sernander 1905:4). Naturen framställdes som bestående av ett antal i princip konstanta naturtyper, som människan på olika sätt förödde.

Under hela 1900-talet har inventering av kulturarvet i stort sett enbart inneburit inventering av olika slags lämningar. Men redan på ett tidigt stadium skulle inventeringarna även kunna ha inbegripit inventering av äldre kulturpräglad natur, eller ett s.k. biologiskt kulturarv. Från flera håll betonades att miljön borde ses som en helhet av bebyggelse, kultur- och naturminnen.

Kulturhistorikern Sune Ambrosiani framhöll redan på 1910 talet vad som ännu är miljövårdens stora dilemma: "På grund av de vetenskapliga disciplinernas specialisering har det dragits en skarp gräns mellan å ena sidan naturvetenskapsmännen och å den andra kulturhistorici, vilka var och en önskar bevara sina intressen" (Ambrosiani 1913:75). Att mycket i det äldre landskapet utgjordes av kulturpräglad natur framhöll Ambrosiani också. Det var viktigt, menade han, att inte bara skydda naturvärdena från förstörelse, utan lika viktigt att aktivt upprätthålla värden av de växter som är sällsynta på våra breddgrader eller som är införda till landet av människan.

När tanken på naturskydd uppstod i slutet av 1800-talet var det för nästan alla skriftlärde självklart att den natur som inte utgjordes av intensivskött jordbruksbygd var en "naturlig" natur. Detta innebar att inte bara skogsmark uppfattades som mer eller mindre påverkad urskog, utan att även ängar och hagar sågs som naturliga tillstånd vilka enbart exploaterades av bönderna. Några av de första nationalparkerna på 1910-talet var ängar och hagar där man förbjöd hävd för att naturvärdena bättre skulle skyddas och tas tillvara. Men redan på 1920-talet insåg en eller annan lärd det som bönderna hävdat hela tiden, nämligen att naturen höll på att växa igen och övergå i något helt annat än det man velat skydda. De mest typiska kulturprodukterna bland nationalparkerna, Dalby hage, Garphyttan och Ängsö, blev dock efter några decennier totalförstörda genom utebliven hävd.

Den som framför allt uppmärksammat den kulturpräglade naturen var Mårten Sjöbeck, som lade fram sin syn i ett stort antal artiklar från 1927 och framåt. Genom de väg- och landskapsbeskrivningar han författade åt sin arbetsgivare, Statens järnvägar, fick hans landskaps-syn stor spridning men trots det liten inverkan på naturvården. Han menade, i protest mot de etablerade botanikerna, att ängar och hagar, och merparten av lövsko-

garna, var formade av människan. Naturen ensam, hävdade han, befann sig aldrig i balans utan i en ständig dynamik där människan på avgörande punkter kunde styra utvecklingen, och att många till synes vilda arter inte skulle finnas i Norden utan människans inverkan. Eftersom praktiskt taget all natur ända upp i fjälltrakterna formats av människan alltsedan jordbruket och boskapsskötseln infördes i Norden för 6000 år sedan var det både omöjligt och ointressant att försöka urskilja hur naturen skulle ha sett ut utan människan. Fastän Sjöbeck påpekade att så många naturvärden krävde skötsel för sin överlevnad så ledde det inte till någon snabb förändring i den statliga naturvården.

Människans inflytande på naturen uppfattades som självklart för många fler än Sjöbeck. Exempelvis betonade skansenchefen och författaren Carl Fries att naturen ständigt befinner sig i ett dynamiskt förlopp där människan måste inträknas, och att naturskydd och landskapsvård inte kan skiljas från varandra.

Den gamla missuppfattningen att odlingsbygd och skogsmark skulle stå i något slags motsatsförhållande motbevisades redan på 1940-talet av skogsåldersprofessorn Lars Gunnar Romell som naturvetenskapligt förklarade hur ett extensivt skogsutnyttjande med bl.a. svedjebruk och röjningsgödsling kunde utnyttjas under förhistorien. Processerna i det dynamiska samspelet mellan människa och natur, och det ständigt föränderliga landskapet har under senare tid beskrivits i talrika översiktliga arbeten.

Karl Alfred Gustawsson, en av fornminnesinventeringsens skapare, delade i hög grad Sjöbecks idéer. När exempelvis den tilltänkta nationalparken Björkö, med Birkas fornlämningar, blev igenväxt på 1920-talet på grund av medvetet underläten hävd startades röjningar och en någorlunda traditionell skötsel upptogs på Riksantikvarieämbetets initiativ (Gustawsson 1965).

Kategoriinventeringar befäster klyftor och fördomar

Emellertid kom några inventeringar av det biologiska kulturarvet aldrig till stånd från antikvariskt håll. Istället koncentrerade man sig på att hinna få med fornlämningar i den accelererande utgivningen av ekonomiska kartor. Splittringen av kulturarvet i fornlämningar för sig och natur för sig blev definitiv när naturvålderslagen infördes 1964 och Riksantikvarieämbetet tog avstånd från möjligheten att bilda en samordnande bevarandemyndighet (M Björnstad muntligt till K Ekeland). Som en konsekvens inrättades ett särskilt statligt verk, Naturvårdsverket, 1967.

Av någon anledning har Sernanders tankar och den akademiska natursynen från sekelskiftet under senare år åter kommit att präglia den statliga naturvården. Att bevara det biologiska kulturarvet har blivit ett ansvar för biologer som sällan eller aldrig förvärvat någon historisk kunskap. Från centralt antikvariskt håll har det knappast heller förts fram några uttalade krav eller synpunkter på att markhistoria borde ingå som en självklar del i naturvården.

Det biologiska kulturarvet systematiskt inventerade först i slutet av 1980-talet i och med de s.k. "ängs- och hagmarksinventeringarna". Dessa planerades av Naturvårdsverkets i samarbete med Riksantikvarieämbetet men kom i brist på medel för kulturmiljövården att i regel utföras enbart av botaniska experter, utan särskild medverkan av markhistorisk kunskap. Först i efterhand har man, vid regional uppföljning med skötsel i naturreservat etc., ibland ställt naturvärdena i relation till kulturhistorien.

Som Sjöbeck framhållit har naturvården utan markhistorisk kunskap ofta intresserat sig mer för förfallet och den äldre odlingslösbrutna och skingrade förvittringsprodukter, än för odlingen som sådan, "Vårt land uppfyller därför i dag beklagligt nog av många avskräckande exempel, som vittna om en tragisk oförmåga att komma till rätta med även enkla landskapshistoriska problem" (Sjöbeck 1949:34). Ett halvsekel senare kan tilläggas att vissa betydande framsteg gjorts inom jordbrukslandskapskapet (Ängs- & hagmarksinventeringen), men inom skogen har utarmningen av och avståndstagandet från det biologiska kulturarvet ökat. Där florerar fortfarande vetenskapsromantiska fantasier om att återskapa av människan opåverkad vildmark.

Inventering av biologiskt kulturarv

Bland markhistoriker är det välkänt att den mänskliga kulturen i alla tider utnyttjat och omvandlat våtmarker av det skälet att dessa är attraktiva för såväl villebråd som tamboskap. De äldre bygderna styrdes i hög grad av våtmarkernas utbredning, och under senare århundraden ansågs ängar med bra våtmarksslätter som ett särskilt viktigt markslag.

Inom skogsålderskapet har skogsåldersorganisationen utfört olika inventeringar av naturvärden. En särskild sumpskogsinventering utfördes under 1991-1998, och drygt 70 årsverken till en kostnad av 55 miljoner kr. Mer än 100000 hektar sammanhängande sumpskogar inventerades, främst genom fjärranalys. Några som helst markhistoriska studier ingick inte i inventeringen fastän den har resulterat i anvisningar om skötsel. Som en allmän utgångspunkt rekommenderas "fri utveckling", d.v.s. orördhet, för områden med högre värden (Skogsstyrelsen 3-1999).

Under åren 1993-1998 har skogsåldern utfört en nyckelbiotopinventering, d.v.s. inventeringar av områden med höga naturvärden, särskilt utrotningshotade s.k. rödlistade arter. Inventeringen, som fortfarande pågår på de större skogsbolagens mark, är "en unik företeelse i världen och är resursmässigt sannolikt den största naturvärdesinventeringen någonsin" (Skogsstyrelsen 1-1999). Men inte heller nyckelbiotopinventeringen har förutsatt historiskt underlagsmaterial eller någon markhistorisk kompetens. Stickprovsundersökning på nyckelbiotopsinventeringen har dock visat att de höga naturvärdena vanligen utgörs av ett biologiskt kulturarv i förfall. Trots den massiva insatsen med nyckelbiotopsinventeringen har man inte studerat markhistorien bakom naturvärdena och vilken skötsel som behövs.

Mönstret upprepas. I exempelvis den senaste utredningen om sydsvenska lövskogar rekommenderas fri utveckling som huvudalternativ eller andraalternativ för 2/3 av 37 olika lövskogstyper (Naturvårdsverket 1999-06-30). På motsvarande sätt rekommenderar skogsvårdsorganisationen i "gröna skogsbruksplaner" att i genomsnitt 5% av skogsmarken "bevaras" för fri utveckling.

Valhånt hantering av bevarandeinstrument

Den första gången naturvården gjorde en nationell utvärdering av bevarandearbetet 1997 visade det sig att det i flertalet fall saknades dokumentation av de värden som skulle bevaras. Vidare saknades ofta målsättningar och generellt var det omöjligt att följa upp mål och bevarandevärden i skötselplanerna. Mindre än en femtedel hade en godkänd röjning av buskar och sly (Skyddade odlingslandskap 1997:8).

När det gjordes en utredning av hur många naturreservat som bildats med kulturhistoriska värden som grund, och hur kulturvärdena (Winberg 1998) tagits tillvara, var endast 2% av landets 1600 reservat i huvudsak motiverade av kulturvärden. Kulturmiljövården hade inte förmått utnytta lagstiftningen. Överhuvud taget visade utredningen att kulturvärdena tagits tillvara mycket otillfredsställande.

Det bör framhållas att den kritik som geografer (Widgren 1997:12) riktat mot att kulturmiljövården alltför mycket är inriktad på landskapets former istället för de processer som leder fram till formerna i samma höga grad är relevant beträffande naturvården.

Framtidens inventeringar

Den folkliga uppfattningen om vad som är bevarandevärt kulturarv i landskapet kan ofta men långt ifrån alltid sammanfalla med fackforskningens, och den har i princip aldrig inventerats systematiskt, även om vissa försöksstudier 1999 inletts av Riksantikvarieämbetet. Inventerandet av det biologiska kulturarvet är osystematiskt dolt i allmänna naturvärdesinventeringar. Eftersom det hittills knappast funnits några kulturhistoriska målsättningar och utgångspunkter motverkar naturinventeringarna till stora delar bevarandet av det biologiska kulturarvet.

Endast i begränsad omfattning har det utförts studier av vad som i mer folklig bemärkelse uppfattas som värdefullt kulturarv. En typ av inventeringar som saknas avser det icke-materiella kulturarvet, med ortnamn, traditioner och föreställningar.

Från kulturpolitisk synpunkt har regeringen (prop. 1998/99:114) gett en mycket vid definition av kulturarvet. Man menar att den traditionella definitionen måste omprövas till att inte bara inbegripa fornlämningar utan "även den av människan utnyttjade och påverkade naturen". Kulturarvet ses som både materiellt och immateriellt, skolat och folkligt, unikt och vanligt, och det innefattar även hur vi uppfattar, tolkar och för det vidare. Det finns alltså ett politiskt stöd för en mycket bred syn på kulturarvet.

På central nivå råder en djup splittring mellan kulturmiljövård och naturvård, både avseende vilka naturvärden som skall uppfattas som kulturpräglade och hur olika naturvärden skall värderas mot varandra. Det sannolikt mest angelägna för tillvaratagandet av kulturarvet, är att utifrån markhistorisk kunskap ta ställning till naturvärdena.

I alla avseenden torde det vara fördelaktigt att framtidens inventeringar av landskapets kulturarv helt och hållt samordnas. För närvarande är det bara fornminnesinventeringen och "Skog- och Historia"-inventeringarna som håller på att samordnas beträffande målsättningar, begrepp, metodik och personalorganisation.

På samma sätt som både kulturmiljövården och naturvården behöver samlas till en helhetssyn behövs forskning kring bredare frågor, d.v.s. forskningen behöver bli mindre fackidiotisk och mer dilettantisk om man så vill. Det är anmärkningsvärt att den fortfarande mest framstående generella forskningen inom markhistorien gjordes för flera decennier sedan. Inom den biologiska forskningen ägnas stor möda åt att utreda vilka livsbetingelser olika arter behöver, men få studerar varför dessa arter och livsbetingelser alls finns i landskapet. Inom skogs- och jordbrukssektorerna ägnas stora belopp åt forskning för att höja produktionen, men relativt litet åt att bevara äldre kunskap om uthållig produktion och bevarande av naturens resurser.

Referenser:

- Ambrosiani, S. 1913. Kulturmiljövård och naturminnesvård. Sveriges natur, årsbok 1913. Stockholm.
- Gustawsson, K.-A. 1965. Fornminnesvård. Stockholm.
- 1977. Björkömrådets skötsel. Fornvännen 72. Stockholm.
- Naturvårdsverket 1999-06-30. Naturvårdsverkets rapport över regeringsuppdrag M98/3991/ "Uppdrag att utarbeta kunskapsöversikt, förslag till kriterier m.m för arbetet med skydd av skogsmark". Naturvårdsverket, Stockholm.
- Skogsstyrelsen 1-1999. Nyckelbiotsinventeringen 1993-1998. Slutrapport. Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Skogsstyrelsen 3-1999. Sveriges sumpskogar. Resultat av sumpskogsinventeringen 1990-1998. Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Sernander, R. 1905. Naturminnesmärken och naturskydd. Föredrag 1905. Andra upplagan 1921. Stockholm.
- Sjöbeck, M. 1927. Bondskogar, deras vård och utnyttjande. Skånska folkminnen 1927. Ystad.
- 1973. Det sydsvenska landskapets historia och vård. Landskrona.
- 1949. Kullaberg. Vårdproblemets nuvarande läge. Bygd och natur 1/1949. Stockholm.
- 1973. Det sydsvenska landskapets historia och vård. Landskrona.
- Skyddade odlingslandskap i Sverige. Utvärdering av bevarandearbetet inom odlingslandskapets naturreservat... Teg och Tulta, Naturvårdsverket. 1997. Stockholm.
- Widgren, M. 1997. Landskap eller objekt. Kring kulturmiljövårdens problem att hantera landskapets historia. Landskapet som historie. NIKU Temahette 4. Norsk institutt for kulturmiljöforskning. Oslo.
- Winberg, B. 1998. Kulturmiljöer i naturreservat. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Hamlade och förvuxna lindar på en svagt hävdad del av Tåkenön i Södermanland. Foto Bengt Ekman/N, 1983.

Hjälmmaren är en av Sveriges största sjöar. Tåkenön är en av sjöns stora öar. Ön hör till godset Julita, som redan på 900-talet var en stormansgård. Kontinuiteten som slätter- och betesland är mycket lång och väl dokumenterad. Ön omtalas första gången i skrift omkring 1180 i samband med att kung Knut Eriksson gjorde ett markbyte där "Topnaön" ingick. Att boskap skeppades till ön under Gustav Vasas tid framgår bevisligen av räkningar i kammararkivet. I texten till en karta från 1735 kan man se att då fanns lövtrad och lindar samt rikligt med bete för 50-60 nöt och ett fåbodenäste för tillsyn och mjölkhantering.

Fäboden fungerade i viss mån fram till 1940-talet då Nordiska museet fick ansvaret för ön och resten av Julitakomplexet. Avsikten var att fortsätta den traditionella hävden men av olika skäl avtog intensiteten. Under fyra decennier växte slätter- och betesmarker igen. En kraftsamling har de senaste tio åren gjorts för att återställa det gamla landskapet.

Mot detta opponerar sig nu biologer i ansvarig ställning. De vill (12 april 2000!) hävda att trädbeståndet är "en rest av ett naturhistoriskt landskap, utvecklat under varma tidsepoker då sammanhängande ytor urskogsartad ädellövskog täckte stora delar av Europa ända till de nordligaste delarna av Sverige." De försöker ervetet klassa en 1000 år gammal fodermark för tamdjur som "nemoral ädellövskog", vars biologiska värden de anser ska bevaras genom fri utveckling.

Erik Oksbjerg

Sirtjørn og Komule

De store hvidtjørne, spredt ud over øens græsgange er plantet til sir over pestdøde, som blev roet over fra karan-tænestationen. Laust har vidst det altid. Og et sted må de jo være kommet fra. Øen har altid været ubeboet, kun græs, tjørn [hagtorn] og om sommeren ungkreaaturer.

Laust ved, hvad han ved. Det ændrer intet, at også andre øer i det flade hav er græs, tjørn og kvier [kvigor]. De ubeboede øer, som har små veld af fersk vand eller damme med fad duft og med fede karusser (rudor).

En sådan ø kan vist i århundreder græsses, og dyrenes vægtgelse føres bort hvert efterår, uden at den udarmes. Det regner ned med guano fra søfuglenes gode madvaner. I storm piskes bølgerne til bråd, og skummet fyger ind over land med gode næringssalte. Jod er godt, men der er nok for meget kogsalt og stedvis for megen næring ialt, så kun særlige planter kan vokse. Salt fra luft og stormflod siler med regnen gjennem jorden og presser næring af den. På lavbund tager denne udludning måske mere næring fra jorden end kviernes græsning. Med ondt skal ondt fordri- ves, hvorfor de gamle strøede tang som gødning for græs eller pløjejord. Fosforsyre og magnesium.

Mange af øhavets græsgange forbedres ved at udnyttes hårdt. Først høslet så sommergræsning. Båden udnyttes begge veje, dyr over til øen og hjem. Det kunne se ud, som om hele dette produktionssystem er permanent; dvs automatisk sikret, hvilende i sig selv. Er førstleen afløst af slåmaskine, hvorved højbærgningen på øen fremtræder besværlig eller kompliceret, så kan den gode gænge nogenlunde bevares ved at sætte flere dyr på øen i forsom-mertiden.

Græsningsøer har sikret plads i vor traditionelle naturopfattelse, et kulturlandskab, fikseret i traditionel bondeformuft. Det bevares sålænge den instinktive flid lønnes med penge eller andre goder.

Skifter vurderingen af lønnen, udbyttet, så skifter indsatsen, og øernes historie taler om stærke svingninger i deres brug. Snart har de været "permanent græsning", altså i principet udmarker, og snart har de været "øde jorder", driften opgivet.

Sådanne ændringer deler øerne med al anden marginalejord, men isolationen fremkalder særtilfælde i processerne.

Opgives driften på en ubeboet ø, påvirkes udviklingen mod en "naturtilstand" ikke af omstrefende hunde og katte.

En vældig opformering af gnavere, harer, vilde kaniner og mosegrise [sork] tyder på, at hverken ræv, grævling, ilder eller væsler indfinder sig. Hverken vidtstrefjende rovfugle, aggressive søfugle eller ravne fugle [krækfåglar] er i stand til at holde gnaverne nede. Fuglene kan tolde af hareungerne, men kaniner og mosegrise hytter sig i deres gange. Såsnart kvierne er borte, undermineres græsplænen af vandrotternes tunneler.

Mindre græsholme, hvor mosegrisenes i årevis har været presset totalt bort af dyrenes tråd, indtages af svømmende rottehorder og undermineres.

Tunnelgravningen giver muldkud. Nu er græspelsen brudt, den danner ikke længer en brynde mod indvandring af anden vegetation. Muldpletter ligger åbne for frøfald og flere pletter kommer til, fordi græsset nu får lov at vokse højt, at falde sammen i vinterlug, helst under sne.

Udviklingen kan nu gå mod en vegetation af græs, siv [vass] og store urter, en blomstrende "natureng". Og det kan gå mod skov, om øen nås af frøfald fra de busk- og træarter, som danner forstadier til skov, i øhavet pil og el [al]. Så dannes revl og krat af arter, som harerne ikke vil bide, og hvis rødder mosegrisen ikke synes om. Bliver krattet stort, forsvinder mosegrisen. De vil have græs omkring sig, og græsset viger for busken. Og krattet er nu rede til tage imod de nærliggende øers buske og træer. Kirsebær, tjørn, røn og abild [apel] kommer med fuglene langtfra, men det kan være længe før andre arter kommer: Naur, eg og bøg og lind.

Nogle øer har skov, de fleste er blottet allerede før middelalderen, eller har beholdt lidt krat og skov ved stranden. Det sir stormen, så klimaet bliver bedre for græs og dyr og græsningssæsonen længere. Men man lod dyrene æde skoven.

Et teglværk har i forrige århundrede spist skoven omkring sig og på de nærmeste øer. Dets spildprodukter ruller endnu som terracotta boller i stranden.

Græsøerne er et resultat af udbytning [utsugning], ganske som Jyllands heder. Her blev det græs, der lyng.

Strandskovene har en særlig karakter. Historisk og dermed botanisk minder de om hedekrattene. Begge er formet af en behersket, glubende appetit på ved og træ. Hvor beherskelsen svigtede, er skoven borte.

Strandskovene blev, bid for bid, hugget rent af. I hver bid kom man først tilbage 30 år senere, når skoven atter var moden til renafdrift. Træerne huggedes i eftersommeren, så bladene kunne trække saften ud af grene og stamme. Så kunne de flyde. Eller man ventede til isen bandt. Nyisen blev hurtig stærk nok. Skulle den briste, så bar de tørre stammer. Selv med store slæb af stammer kunne man roligt gå udenfor flakket. Skovene stod, midt i træmanglen, ned til øhavets alfarvej.

Opstod der transphthinder, så træet skulle ligge længere tid, måtte man barke og tørre de letfordærvlige arter, til hvilke hører bøg. Men den var sjælden, fandtes ikke i disse strandskove, ganske som den ikke findes i jydske egekrat. Begge steder har den været. Og begge steder er den forsvundet på grund af lavskovsdrift: renhugst med påfølgende opvækst af stubskud. Bøgen tåler ikke "at sættes på rodens", den giver få og langsomt-voksende stødkud, som helt bliver borte i den tætte, mørke vrimmel af skud fra lind, eg, ask, hæg, løn, naur [naver-lønn], røn og rødal, som bliver endnu tættere med en indblanding af kraftige rodskud fra tjørn, abild, hassel, avnbøg, vrietorn og ulvsøn [skogsolvon].

Skulle endelig nogle få bøge, fordom, have fået lov at vinde [hingga] med op, så ville de falde bort ved næste styrning. Eller ved næste. Den har ikke spejlet sin top i bølgen blå fra de mindre bondeøer, men fra de større øer med oldensvin [ollonsvin] eller fra de adelige skove med rigtige forstemand [skogsmän].

I Jyllands hedeegne var der, af mange grunde, færre arter, da bøgen forsvandt ved gentagen stævning. På de fattigste skovjorder blev kun egen tilbage med lidt tørst [brakved] og småpil, på de bedre: eg, hassel og abild.

Lavskovdrift forudsætter, at skoven hugges ung, og giver derfor ikke stort tømmer til hus og skib. Med lidt pleje af stubskuddene giver den små stammer, rette som lys: lægter, rundholte og småmaster, vognstjerte [vagnsstång], slagler [slagor], skafter og gærdsel.

Folk blev gamle, midt i øhavets fugleklatte og fiskelever og fik tid at snitte. Lokkeænder [vättar], øser og andet stort af blødt [mjukt], lind og poppel, nagler [pligg] og småskeer af hårdt træ som benved. De gamle røgtede de nærmeste ruser og kører. Dyrene skulle bl a holdes borte fra de unge, lave stævningsskove. De friske bløde skud kan raseres helt af kører i en juni-tørke. Bides skuddene, mister de den rette form, og bides de flere år i træk, dør stubben og rødderne rådner.

Så har græsset erobret skoven. På få elementer nær.

De tornede buske forsvarer sig, og ællen vil dyrene sjældent i lag med.

Så opstår en savanne med spredtstående tjørn, abild og øl. Ællene danner tidligt kvistfri stamme og kan ikke forsvare sig mod dyrenes gnubben. De gnaves og sparkes ihjel. Abild og tjørn viger kun for heste. Og heste har der været på mange af øerne, netop stedet, hvor konger og fynske lensmænd kunne "græsse hors". En ideel placering

for "vilde stod", hver race på sin ø, måske engelske, spanske eller tyrkiske.

På nogle øer har feudalherren "græsset hjort", midde-lalderens importerede modevildt, dåhjorten. Nogle steder er skoven bevaret, og hestekastanjens rolle som leverandør af hjorteføde kan endnu følges. Men på de fleste øer har kong Volmers jagt og bondens behov ædt skovene. Kun græsset har tålt at bides, atter og atter.

Laust fortalte mig, at tjørnene står på en forhøjning. Gravtuer fra pestens tid. At de gav sig tid til at sile de døde! Han havde ofte gennemtækt begravelserne, var også inde på, at vi kunne grave. Han var vel ikke bange for sære ting, men gravene var nok fredede.

Så prøvede jeg alene. Det var besværligt, for tjørnen stod på en stor træstub. Det gjorde flere tjørne. De var over hundrede år og havde stået sammen med det store træ, vist en ask, i mange decennier. Hist og her kan man se dette samliv. En tjørn i skygge bliver tynd i løvet. De fine kviste bærer ikke blomster, men rækker sig ud mod lyset. Vistnok derfor bliver busken et træ og bliver meget gammel. Er meget ældre end asken. Først når denne væltes af ælte eller dyrenes mishandling eller rives i stykker af isslag [isbeläggning], får tjørnen sin sene blomstrings-tid.

Det var den unge tjørn, som ammendede asken, med sine torne beskyttede dens skud og den glatte, saftige bark.

Tjørnesavanne med abild, slæn, rose og buketorn lokker ask og eg frem. Nu og da en lind. Hvor de vokser op mindre end 15 m fra hinanden, vil skoven erobre græsset. Det tåler ikke skyggen bliver tydere og tydere, tåler ikke længere kviernes tråd. De vil gerne stå her, og de bider de nyspirede småtræer, som kommer på den blottede muld. Harer og kaniner hjælper, og mosegrise retter endnu et frontalt angreb på skoven ved at æde løs på sine favoritter: slæn, ask og eg.

Men mosegrisen skal have græs for ret at få courage. Har den græs indenfor rækkevidde, kan den vælte en lártk ask. Men græsset viger for skyggen. Drøtvægtere [idisslare] og gnavere mister deres greb om vækstrummet, både over og under jorden. Over for de store, længelevende væsner trækker græsealliancen sig tilbage.

Mosegrisen er en fabel på øerne. Når de kommer frem i vrimmel er det varsel om stormflod. Laust kan en historie om, at folk den ene dags morgen med stigende vand tampede løs på rottemyldret, assisteret af hunde, katte, krager og måger og næste dags aften, med faldende vand på samme strandeng insamlede stormflodens havfisk. Vartegn i sol og måne.

Holder man af øhavet, ser man det nødigt udleveret til al for megen naturlighed. Gnavere, måger og svaner har det med at blive tåbelige, når de overlades til sig selv og ingen ved, hvordan de skal opdrages. Samtidig med at man kunne ønske sig havet dermede for obskure strømme af snavs fra civilisationen, må men bede om, at øerne må kunne bevare et præg af kultur. Dens forposter er kør.

PÅHITTIGA JOHANSSON av Axel Bäckman

En uppåten oxe, från Vårt Hem, nr 20, 1929

Jag hade en gammal dragoxe, som jag gärna ville kurga bort. En dag, då det var kreatursmarknad, tillsade jag min dräng Jonas att leda oxen till staden och sälja honom. Min hustru Karolina gjorde i ordning en stadig matsäck åt Jonas.

Själv åkte jag sedan in till staden för att se huru det gick med oxhandeln. Jonas och jag stodo länge och väl i kreaturshallen men ingen spekulant på oxen hördes av. Då jag hade andra ärenden att uträffa överlät jag åt Jonas att sälja oxen.

Då jag efter ett par timmar återvände till Jonas hade han till min stora glädje sålt oxen för det bestämda priset, två hundra kronor. Det var verkligen mer än väl betalt för den gamla utslitna oxen, som inte dugde till något.

Jag tyckte nästan att jag fått pengarna till skänks och i glädjen gick jag och köpte både Karolina och svärmor var sitt klänningstyg. Sedan mötte jag Söderlund och bjöd honom på en god middag på stadskällaren. Vi hade det mycket trevligt.

Under tiden hade jag skickat Jonas att uträffa åtskilliga kommissioner ute i sta'n. Slutligen träffades vi på aftonkvisten och begåvo oss då på hemvägen. Då vi kört ett stycke började Jonas beklaga sig över att han var så förskräckligt hungrig.

Jag föreslog då Jonas att vi skulle rasta en stund och slå oss ned på vägkanten, där han kunde intaga sin måltid. Nu öppnade Jonas sitt matsäcksskrin och började äta med glupande aptit, och det dröjde ej länge förrän skrinet var länsat.

"Hör du, Jonas", sade jag, "nu kan du ge mig de där två hundra kronorna, som du fick för oxen, så får jag lägga dem i min plånbok." Jonas hajade till och bleknade. "Å, kors i alla dagar, ett sån't elände!" skrek han.

"Du har väl inte tappat dem?" frågade jag. "Å, då är mycket värre", ojade sig Jonas. "Si, jag visste inte var jag skulle lägga sedlarna å så lag jag dem mellan ett par pannkakor. Å nu har jag ätit upp alla pannkakorna å pengarna följde mä!"

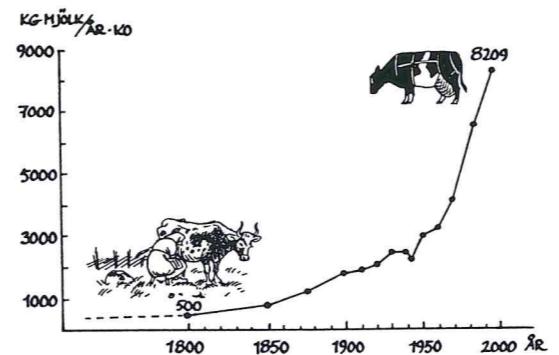
Axel Bäckman var en driven tecknare och god berättare. De sista decennierna innan jordbruket motoriseras gjorde han mer än 1000 episoder av familjeserien Påhittiga Johansson. Samtidigt publicerade han barnserien Rulle Rustibus med Karolina och Johanssons mycket livliga son. Historierna är dråpliga och miljöerna är äkta i varje detalj. Titta bara på Jonas matsäcksskrin... Johanssons mycket livliga son.

Tänk er bortåt 2000 serier med upp till åtta teckningar i varje. Vilken guldruga för en agrar- eller landskapshistoriker. Går det att locka någon att satsa på en avhandling om Axel Bäckmans kulturlandskap. Vilken avundsvärd uppgift att få sätta sig in i underlagsmaterialet. Dessutom är det ingen tvekan om det rent vetenskapliga värdet som går att vaska fram. Kanske återkommer vi med fler smakprov. Och hör av er, ni som tänker studera familjen Johansson!

Anmälan

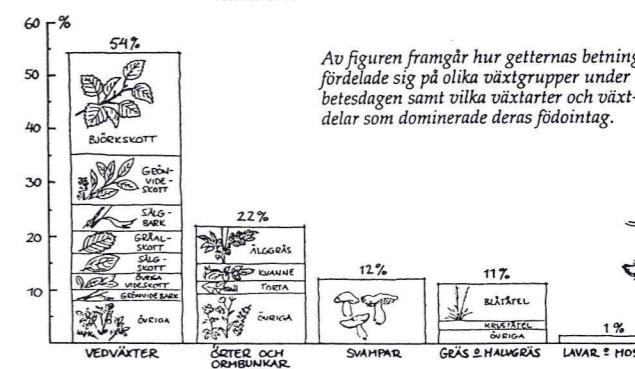
I Naturvårdsverkets bokserie "Skötsel av naturtyper" har Urban Ekstam och Nils Forshed lagt ytterligare ett betydelsefullt verk till sina tidigare. Den nya boken, som omfattar 188 sidor och är rikt illustrerad heter Naturbetesmarker. Boken, som är inbunden, kostar 370:- SEK och kan beställas hos E-post <kundtjanst@environ.se> Naturvårdsverket, S-106 48 STOCKHOLM, Tel 08-698 12 00, Fax 08-698 15 15.

Urban Ekstams och Nils Forsheds böcker om det svenska landskapet har blivit standardverk. De markerar en ny epok i naturvårdslitteraturen genom sättet att se och tolka resultaten av årtusendens odling. Alla växt- och djursamhällen har en historia och i denna historia ingår människan som den kanske mest betydelsefulla och intressantaste delen. Samhällsekologi och hävdhistoria är två nyckelord för författarna.

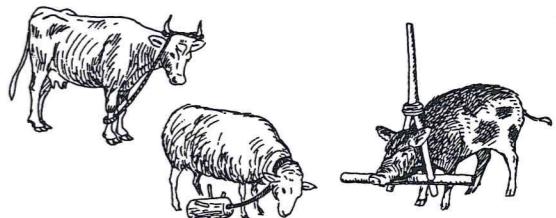

Mjölkavkastningen per ko har ökat starkt under de senaste årtiondena. En ko som ska ge 8 200 kg mjölk per år kan inte klara sitt foderbehov i en naturbetesmark. Mjölkorna lämnade i allmänhet naturbetesmarkerna under loppet av 60-talet. Idag är det främst kvigor, vissa köttdjur samt får, getter och hästar som tillåts gå på bete i dessa marker.

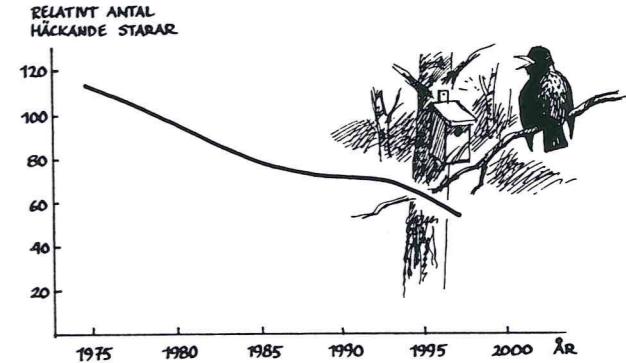
Vi har på ett annat ställe i LOM-MEN härvisat till boken. Den behandlar det mesta från odlingens och djurhållningens Trevande början till dags situation då de mest produktiva mjölkorna inte längre kan tillgodose sitt foderbehov på ett naturligt sätt. Författarna har besökt drygt tjugo olika platser, från öarna i Saarisalo i Norrbotten till Brännekorran vid Svabesholm i sydligaste Skåne. Författarna har följt getterna på en fäbod i Härjedalen och studerat deras matvanor.

De har studerat vad de gamla landslagarna säger om betesrätt och hur man hindrade djur att ta sig in på förbjuden mark.

Starens negativa utveckling i Sverige behandlas. Staren har sin stapelföda i välbetade permanenta gräsmarker. Gräsfly-larver och andra stararnas favoriter tål inte tätta vallbrott och starstammen viker.

Den avslutande diskussionen om målen för landskapsbevarande och den biologiska mångfaldens sammanfattnings är en mycket nytta läsning. De exemplen som bygger under resonemangen är mycket belysande. Slutorden är logiska: *Det går inte att säga var "naturlandskapet" slutar och "kulturlandskapet" börjar. Det hela handlar istället om hur mycket av kulturinflytelser som vi vill och kan uppfatta i naturen.*

Av figuren framgår hur getternas betning fördelade sig på olika växtgrupper under betesdagen samt vilka växterarter och växtdelar som dominérade deras fodointag.

Akse Østebrøt

Landskapet på Vega - kva er det med det?

Vega er noke meir enn Norges største øyarkipel. Dei gode mulighetene for eit rikt jordbruk og fiske har prega landskapet sterkt gjennom fleire århundrer, ja tusener av år. Den åpne, nakne og tilsynelatande "überørte" naturen på Vega, er ikkje bare påvirkta av menneske, men til dels betinga av det. Svært verdifulle kulturlandskap med et rikt og mangfoldig plante- og dyreliv er resultatet av denne langvarige utnyttinga av ressursane, med særregne eksempler på samspelet menneske - natur. Ein må også kunne seia at landskapet ligg mot yttergrensa for bosetting og virksomhet. Dette, og det at ein elles i Europa har landskap utarma på slike eldgamle samspel og spor av dei, sett Vega-øyane i et særleg lys.

Dei første inntrykkane

- menneske og natur

Dei fleste, eg vil tru alle som kjem til Vega både fyste gong og seinare, vil med ett få ein sterkt følelse av og for landskapet. Til og med dei som kommer frå et heilt anna landskap, for eksempel frå dei "store skogene" i innlandet vil bli berørt av det åpna, det nakna, men likevel det rika, varierte og mangfoldige landskapet. Folk vil sei at det e vakkert, at "naturen e fin" på Vega. Den store himmelen og lyset, fjellene og havet vil gjer intrykk og mange vil merka seg fuglane. Noken vil lika svært godt å se havørna og store gåseflokker, andre legg kanskje ikkje merke til dei, men ser sjøbrygger og båtar. Alle vil se og lesa landskapet utifra tidligera erfaringer, kunnskap og innsikt, og vil framheva det ein sett pris på, og kritisera det ein ikkje synes om.

Her hvor menneskene har levd i tusener av år er landskapet sjølsagt svært prega av dette. Og sjøl om det e havørna du e bevisst du ser elle sjøbryggene du ser, så e begge deler der, og gjer deg inntrykk. Naturen og kulturen har utvikla seg i ein vekselvirkning i alle dei årene menneskene har bodd her. Denne vekselvirkningen gir et spennande og tiltalande landskap.

Spor av menneskenes virksamhet er nøkkelen til å forstå historie vår og avhengigheten av naturen. Vår identitet henger derfor nært sammen med karakteren til landskapet og det som finnes i det. Så er det dette som berøre oss så sterkt, alle dei synlige og usynlige bevis for at menneskene har vært her så lenge. På Vega finnes mange eksempel på natur hvor det nettopp er samspillet mellom menneske og natur som har vært avgjørende for hvordan naturen er forma, det vil seie hva som finnes av naturtyper og ville planter og dyr. Her har menneske vore ein del av naturen. For den natur som dei fleste vil synes er åpen, vakker og "überørt", er i realiteten ikkje bare påvirket av menneske, men også betinget av det, gjennom langvarig utnyttelse gjennom slått og beite.

Så då eg kom te Vega fyrste gong, som miljøvernssjef og söring va det detta som slo meg. Eg hadde sjølsagt både lest og sett landskap før, men eg hadde ikkje sett øyane.

Hva er kulturlandskap?

Kulturlandskap er landskap som tydelig er påvirkta av menneskenes bruk. Dei naturgitte forutsetningane som berggrunn, topografi, klima, jordsmonn og naturlig vegetasjon har bestemt menneskenes bruk av landskapet. Bruken har i neste omgang påvirket noen av dei naturlige forutsetningane og forma vegetasjonen og landskapet.

Det tradisjonelle førindustrielle jordbruket, før kunstgjødsel kom i vanlig bruk, utnytta dei lokale ressursane. Gjennom beiting og slått blei utmarka høsta, og det ga ført husdyra både sommar og vinter. Ved å bruka husdyras gjødsel på innmarka skjedde det ein transport av næringsstoffer frå utmarka til innmarka. Dette blei gjort til og med på dei ytterste øyane og holmane på Vega. Dette var selve grunnsteinen i jordbruksystemet, og driftsmetodane var nokså stabile fram til vårt århundre. Systemet påvirka naturen i særlig grad, og på ein slik måte at særregne naturtyper eller kulturmarkstyper blei forma. I det 20. århundre og særlig etter 2. verdenskrig, har kulturlandskapet gjennomgått store endringer. Då starta etterhvert kunstgjødsel og jordbruk med moderne metoder, fråflytting og opphør av bruken og bli gjeldande. Mesteparten av dei særregne naturtypane som blei skapt gjennom århundres bruk, gjennom at menneske spela ein viktig økologisk rolle, begynte å gro igjen, blei dyrka opp eller blei planta til med for eksempel gran. Noen plasser i landet finnes ennå rester av denne naturen, mellom anna fordi bruken varte lenger enn andre steder, for eksempel på kysten, som på Vega.

Det unike kulturlandskapet

Øyområdane på Sør-Helgeland har tidligere vært, og er til dels ennå svært utnytta til jordbruksformål. Det gjelder dei større øyene som Vega, Dønna, og dei mindre værene. Årsaken er delvis berggrunnen, som er kalkrik og gir gode jordsmonnsbetingelser og topografien, og delvis at øyene ligg i tette grupper som sammen kunne være drivverdige enheter i eit jordbruk/fiskevær. Den tradisjonelle arealbruken på Helgelandskysten er unik i norsk sammenheng, fordi det har skapt særleg verdifult kulturlandskap, gjennom langvarig kombinasjon jordbruk/fiske og egg og dunvær.

Også i nordisk og europeisk sammenheng er det "gamle" kulturlandskapet, særlig knytta til dei ytterste øyene og fiskeværene av særlig verdi, fordi vi her ennå finner rester av et nokså intakt og komplett landskap skapt av metoder som stort sett helt er opphört andre steder. Kombinasjonen av slått og beite har gitt et sjeldent og rikt plante- og dyreliv, og det er et av de få stedene i landet hvor egg- og dunsværdsdrift ennå er i en viss hevd.

På noen av øyene rett nord for Vega, Skogsholmen, Tåvær, Kvalholmen m.fl er det fleire rike strandlokaliteter og kalkheier. Slått og beite har gitt rike enger og ulike heier. Med opphør av bruken vil det rike plantelivet bli redusert over tid, selv om det i den første tida etter opphør i regelen oppleves en rikere fase. Selv 30 år etter bruk kan enger restaureres, og tidligere slåttearealer bør slås.

Kvitkinngås og sjeldne sumpplanter

Øyværene på ytterkysten, som Lånan, Skjærvar og Bremsstein med tidligere kombinasjonsbruk av jordbruk og fiske, og rester av slåtte- og beitebruken er også svært påvirket av fuglegjødsel. Opphört arealbruk også her har til dels dessverre medført sterkt preg av gjengroing, vånd og erosjon.

På Lånan er det mange regionalt og nasjonalt sjeldne sumpplanter og vannplanter, som synes å følge kvitkinngåsas trekkrute. Det antas derfor at disse er spredt med gåsa. Kvitkinngåsa har ytterøyene på Helgeland som eneste rastepllass på veien fra Skottland til Svalbard i mai. I og med at beiting med sau/kyr og samt slått har opprettholdt en lavvokst vegetasjon som begunstiger bruk av gjess, er disse plantene indirekte knyttet til kulturlandskapet helt her ute. På grunn av opphört bruk er både kvitkinngås og hekking/rasting av annen fugl gått ned, fordi gjengroingsvegetasjonen er høyere og tetttere. På sikt vil arts mangfoldet bli redusert på øyene. Lånan har tradisjonelt vært rasteplassen for hoveddelen av kvitkinngåsa, i dag er gåsa trukket lenger inn og nord på grunn av endrete beitegrunnlag.

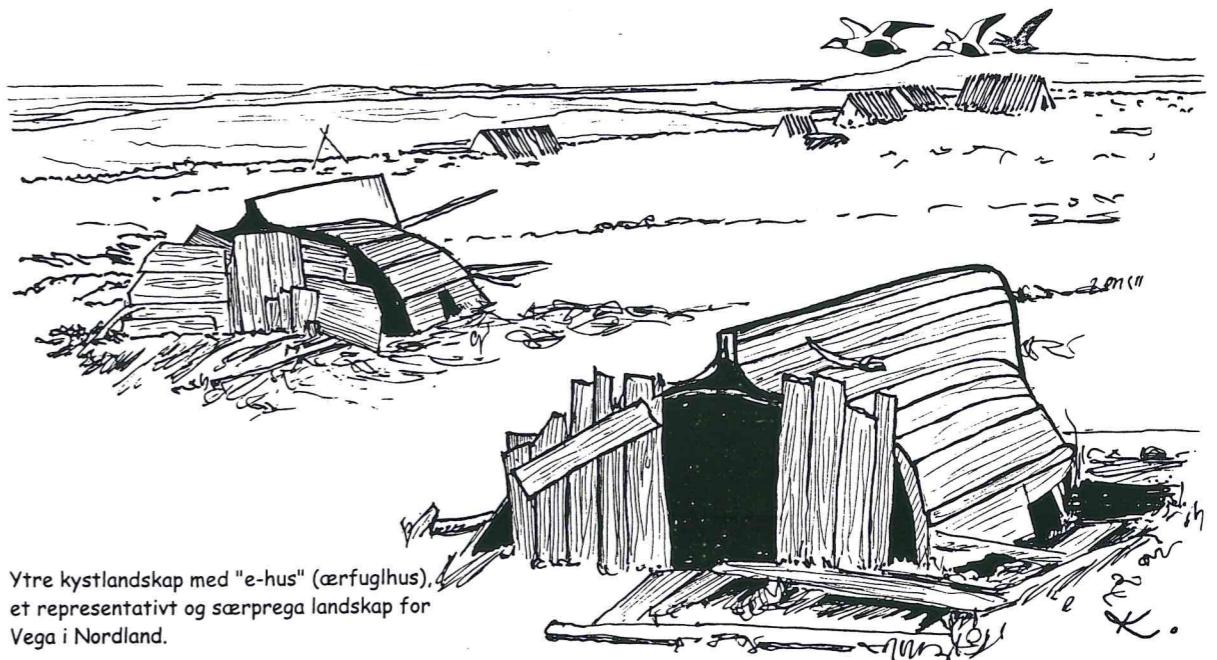
Kystlynghei, orkidéer og Vegamaure

Som på noen av de ytre øyene finnes også på nordre del av Vega rike kalkheier, samt enkelte rike myrer, begge tidligere dels slått og beita. Heiene er dominert av røsslyng, og er deler av det beltet med kystlynghei som har tidligere har strekt seg langs hele Atlanterhavskysten, fra Portugal til Lofoten. Dette er en våre eldste kulturmarkstyper, og drifta med beiting, delsvis slått og brenning går 4000 år tilbake. Nå er det bare rester langs kysten igjen. Norge har imidlertid betydlige rester igjen ennå. Her på nordsida er det kalkrik, urterikt og med flere orkidéer, eksempel er vårmarihand, rødflangre, brudespore, grønnkurle og stortveblad.

Trusler - om vern og bruk

Det knytter seg særlege verdier til landskapet og innholdet av plante- og dyrelivet i kulturlandskapet på Vega. De århundre lange tradisjonene i høstningsmetoder og utnytelsen av naturen er imidlertid også her, som ellers i landet, stort sett opphört eller sterkt endret. Etter en tid vil disse endringene vises i landskapet, i naturen og i plante- og dyrelivet. Dette har man allerede begynt å merke på Vega og øyene utenfor, med gjengroing og reduserte fuglebestander. Videre har både kvitkinngåsa og grågåsa endra vaner med hensyn til rasting og hekking, med dertil problemer for dagens jordbruksdrift. Til dels er gamle enger på selve Vega grodd eller dyrka opp, eller planta til med sitkagran. Uten bevisst holdning til å skjøtte landskapet og den gamle naturen på lik med at man skjøtter og vedlikeholder flere av de gamle bygningene, for eksempel på Skjærvar, vil dessverre landskapet miste mye av sin variasjon og det unike kulturlandskapet bli redusert.

Å forene dagens ressursutnyttelse med hensyn til tidligere tiders resultat og spor, er en utfordringen som krever gjennomtenkte valg. For til en viss velger man også sitt kulturlandskap, og framhever det ein sett pris på.

Ytre kystlandskap med "e-hus" (ørarfuglhus), et representativt og særpregt landsskap for Vega i Nordland.

Invitasjon til årets nordiske kulturlandskapskonferanse 2000

I "ærfuglens rike"

Velkommen til kulturlandskapskonferansen
og årsmøte for Nordisk kulturlandskapsforbund

Forvaltning av kystlandskap - lokale krefter og myndigheters målsettinger, hvordan dra i samme retning?

Vega i Nord-Norge 9.-13.august 2000

Litt om Vega

Vega utgjør en stor del av Helglandsøyene i Nordland fylke og inkluderer ca. 6000 øyer og holmer og skjær. Det er Norges største øy-arkipel. Landskapet ligger mot yttergrensen for bosetting og virksomhet, likevel har Vega 10 000 år gammel bosetting, som ble feiret i 1999. Det bor ca. 1500 mennesker her nå. De gode forholdene for et rikt fiske og jordbruk har formet landskapet gjennom tiden. Svært verdifulle kulturlandskap med et rikt og mangfoldig plante- og dyreliv er resultatet av denne langvarige utnyttingen.

Ca. 2000 km² av de ytre øyene er foreslått som nasjonalpark (1986). Nasjonalparktanken er forlatt og i stedet foreligger det et forslag om landskapsvern og biotopvern for deler av øylene. Vegaøylene er foreslått å komme på UNESCOs verdensarvliste. Gamle kulturmærker, eng og hei, et stort spekter av strandtyper, store grunnvanns-områder, viktige hekke-, myte-, og trekkområder for sjøfugl, våtmarksfugl og rovfugl, i tillegg til viktige bestander av blant andre oter og sjøpattedyr kjennetegner Vega og motiverer verneforslagene. Videre er det et av de få steder i landet med egg- og dunværdsdrift og det har særerlig interessante kulturhistoriske spor fra steinalderen.

Store endringer i primærnæringene fører nå til forandringer i dette landskapet. Spørsmålet er derfor: Hvordan kan en forene lokale krefter og myndigheters målsettinger om en utvikling som ivaretar landskapets store verdier?

Program

Onsdag 9. august. Ankomst og registrering.

- Kl 18.00 Ankomst Vega med hurtigbåt fra Brønnøysund. Buss til Gladstad og Folkets hus. (De som evt. kommer med siste båt kl. 22.10 vil også bli hentet)
Kl 19.00 Registrering
Kl. 20.00 Kveldsmåltid
Kl 23.00 Innkvartering

Torsdag 10. august. Del 1. Velkommen og åpning av konferansen

Kl 08.00-09.00 Frokost Folkets hus

Foredrag Folkets hus

- Kl. 09.00-09.15 Velkommen.
Ved ordfører Einar Moen i Vega kommune
Kl. 09.15-10.00 Om Vegas natur- og kultur - hvorfor er øylene verdsatt som Verdensarvområdet, og hva betyr det?
Ved tidl. sjefsarkitekt Jon Suul, Direktoratet for Naturforvaltning, Norge
Eksursjon
Kl. 10.00 -13.00 Buss- og spasertur. Tema: Menneskene inntar naturen i Åsgarden, en særegen steinalderbopllass i et særegent landskap, - hva slags verdi for framtida?
Guide 1.amanuensis Hein Bjerck, Norges teknisk naturvitenskapelig universitet (NTNU), Vitenskapsmuseet.
Kl. 13.00 -16.00 Buss og båt (15. min.) til øya Søla. Lunch og omvisning, tema: hvordan har menneskene levd på Søla?
Guide repr. Vega kommune
Kl. 16.00 Retur innkvartering.
Kl. 16.30 Kaffe- og tepause

Del 2. Utfordringer og muligheter i Vega-øyenes landskap, foredrag, Folkets hus på Gladstad.

- Kl. 17.00 -17.30 Vega-øyenes landskapsverdier og kommunens visjoner, lokalt engasjement og utfordringer - er det mulig å få liv i øyan igjen?
Ved prosjektmedarbeider Rita Johansen, Vega kommune
Kl. 17.30- 18.00 Vega-øyen, et kystkulturlandskap i forfall eller verdifull ressurs i det moderne samfunn?
Ved Lise Hatten, Tjøtta forsøksgård, Hanne Sieckel, Norges Vel og 1.amanuensis Ann Norderhaug, Høgskulen i Sogn og Fjordane.
Kl. 18.00-18.30 Kaffe- og tepause
Kl. 18.30-19.00 De ytre fiskeværene er verdifulle kulturmiljø - hvordan ivareta de?
Ved kultursjef Per Morten Gullvåg, Vega kommune
Kl. 20.00 Middag Folkets hus.

Fredag 11. august. Del 3. Eksursjon, rundtur i Vega-øyene

Med båt og i landstigning i gamle fiskevær med verdifulle kulturmærker, bygningmiljø, egg- og dunværdsdrift, samt rik flora og fauna.

- Kl 08.00-09.00 Frokost Folkets hus
Kl 09.00-17.00 Øyværene Skogsholmen, Lånan, Flovær, Skjærvær og Hysvær.
Guide Per Morten Gullvåg, miljøvernleder Margrethe Wika, Vega kommune og 1.konsulent Mats Nettelbladt, Fylkesmannens miljøvernavdeling Nordland fylke.
Kl 12.00-13.00 Lunch på øya Skogsholmen.
Kl 19.00 Middag i øyværet Hysvær
Kl 22.00 Retur innkvartering.

Lørdag 12. august. Del 4. Forvaltning av kystkulturlandskapet

Kl 08.00-09.00 Frokost Folkets hus

Foredrag, Folkets hus

- Kl. 09.00-09.45 Mennesket som økologisk faktor i landskapet - naturen er viktig for mennesket, men er mennesket viktig for naturen?
Ved Urban Ekstam, kjent forfatter av flere bøker, bl.a "Äldre fodermarker", "Om hävden upphör", Svenska naturbetesmarker, Sverige.
Kl. 09.45-10.15 Vega-øyans plass i Nordlands "multifunksjonelle landbruk" - hva er fylkesmyndighetenes strategi på kulturlandskapsarbeidet?
Ved gårdbruker Kåre Sjåvik, Kulturlandskapsgruppa, Fylkesmannen i Nordland fylke.

- Kl. 10.15-10.40 Kaffe- og tepause
Kl. 10.40-11.10 LA-21-strategi for å ta vare på kystlyngheier i Nord-Trøndelag fylke - har den lykkes?
Ved konsulent Steinar Sørli, Fylkesmannes landbruksavdeling i Nord-Trøndelag.

- Kl 11.10-11.30 Hva er fuglers preferanser i landskapet?
Ved rådgiver Lars Løfaldli, Direktoratet for naturforvaltning, Norge
Kl 11.30-12.00 "Menneskesteder" gjennom 10.000 år - hvorfor kommer og går steder?
Ved 1.aman. Hein Bjerck

Kl 12.00-13.00 Lunch

Årsmøte, Folkets hus

Kl 13.00-15.00 Årsmøte i Nordisk Kulturlandskapforbund

Ekspedisjon

- Kl 16.00-18.00 Eksursjon til "Ærfuglbrygga" og kafeen "EA" på Nes, Kirkøy - en nødvendig kunnskapssentral? Buss fra Folkets hus, 15. min.
Omvisning ved Inga E. Næss.
Kl 18.00 Retur Folkets hus
Kl 19.00 Festmiddag
Kl 23.00 Retur innkvartering.

Søndag 13. august. Avreise og frivillige tilleggsturer
Sjekk ut av innkvartering før avreise.

KL. 09.30-10.30 Frokost Folkets hus, ta med lunsjpakke.

Frivillige tilleggsturer, påmelding gjøres på Vega:

Alt. 1. Kl. 10.30-13.00 Tur i gamle kulturmærker/kalkrike lynchheier med rik flora.
Alt. 2. Kl. 10.30-13.00 Tur i "Steinalderløypa", tursti med informasjonsplakater i spennende fornminneområde og dramatisk landskap.

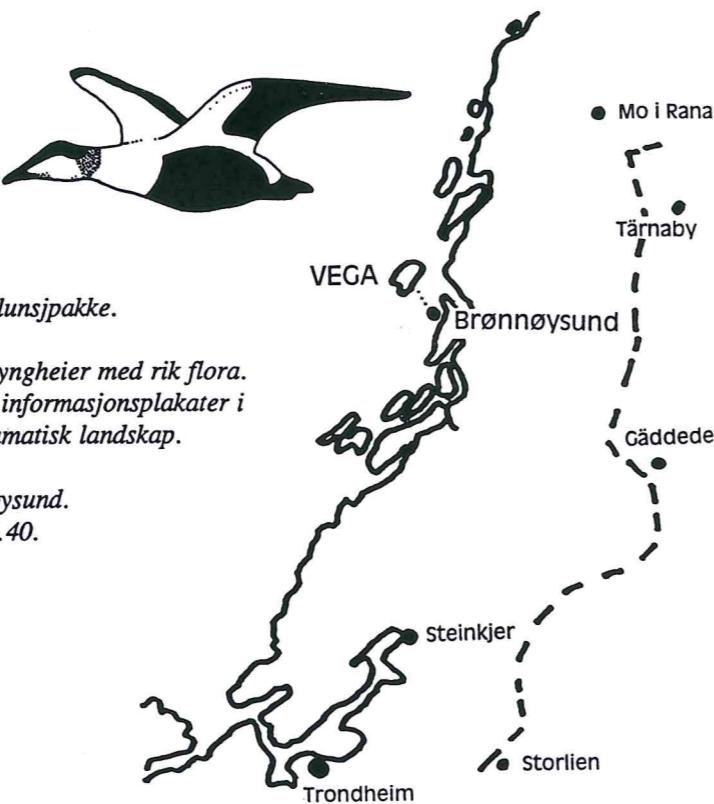
Avreise:

Kl. 13.30 Buss fra Folkets hus, til båt med avgang til Brønnøysund.

Kl. 14.00 Avreise fra Vega, båt til Brønnøysund, ankomst 14.40.

Det tas forbehold om endringer i programmet.

Ta med varme klær og regntøy.

Slik kommer du til Vega:

Fra Stockholm, København og Helsinki, flyr du til Oslo eller Trondheim videre til Brønnøysund.

- Du kan også reise med hurtigruta (båt), buss eller bil til Brønnøysund.
- Det går også tog fra Oslo til Trondheim, ta buss, båt eller fly videre til Brønnøysund.
- Flytider fra Oslo og Trondheim til Brønnøysund:

avg. Oslo	avg. Trondheim	ank. Brønnøysund
14.30	15.50	16.35 (aktuell)
17.00	18.20	19.05 (går an)
20.00	20.55	22.05 (blir for sent til å rekke båt)

Hurtigruta fra Trondheim til Brønnøysund:

avg. Trondheim	ank. Brønnøysund
12.00	01.00

Dette nødvendiggjør overnatting i Brønnøysund!

Hurtigruta gir 40 % avslag på alle reisedager unntatt tirsdag (ikke på lugar).

Tog fra Oslo, avg. 23.00, ank. Trondheim 07.20.

Tog videre til Grong og buss til Brønnøysund, ank. 15.40.

Minipris på tog fås ved bestilling min. 5 dager før avreise.

Bilferje, fra Horn (nord for Brønnøysund) og fra Tjøtta (sør for Sandnessjøen), går hhv flere ganger daglig og tirsdag og lørdag.

Hurtigbåt fra byen Brønnøysund til Vega: avg. kl. 17.20 og kl. 21.30 (siste), ank. kl. 18.00 og kl. 22.10.

Skyss (buss) fra båtankomst på Vega, til Gladstad og Folkets hus, onsdag 9. august, avg. kl. 18.15 og evt. kl. 22.15.

Avreise fra Vega

Buss fra Gladstad og Folkets hus søndag 13. august kl. 13.30, båtavg. kl. 14.00 fra Vega, ank. kl. 14.40 Brønnøysund.

Fly fra Brønnøysund til Trondheim og Oslo avg. kl. 16.50 og kl. 21.30.

Hurtigrute fra Brønnøysund avg. 17.00, ank. Trondheim 06.30. Tog eller fly videre.

Buss fra Brønnøysund avg. 13.40, ank. Trondheim 21.30, avg. nattog til Oslo 22.50, ank. Oslo 07.10.

Innkvartering/overnatting og konferanse

Konferansen vil bli holdt på Folkets hus på Gladstad, kommunesenteret på Vega.

Innkvartering/overnatting vil være på ulike steder på Gladstad, sjøboder på Kirkøy og skole på Kjul (sør på øya), vesentlig på dobbelt- eller firemannsrom.

Påmelding, deltakeravgift og innbetaling

- Påmelding må være mottatt **15.juni**. Denne er bindende.
- Deltakeravgift dekker opphold, befaringer, transport og måltider i forbindelse med konferansen på Vega:

2.300 Nkr ikke medlem	+ 200
2.145 Dkr	+ 180
2.256 Skr	+ 200
1.643 Fm	+ 140

Innbetaling skjer til forbundets postgirokonto i respektive land, **seinest 01.juli**:

SF:	konto 8 000 54-1099 421	(c/o Liisa Eerikäinen)
S:	konto 77 52 09-0	(c/o Christina Prytz)
N:	konto 0533 07 03 603	(c/o Steinar Sørli)
DK:	konto 8 96 50 80	(c/o Anders Myrtue)

Mer opplysninger

Om ruteinformasjon, Torghatten Trafikselskap, Brønnøysund, tlf: + 47 75018110

Brønnøysund turistkontor, tlf: + 47 75011210

Vega turistinformasjon, tlf: + 47 75035388

Steinar Sørli tlf. + 47 74 167501, e-mail: Steinar-G.Sorli@fm-nt.stat.no

Akse Østebrøt tlf. + 47 73580834, fax + 47 73 580501, e-mail akse.ostebrøt@dirnat.no

Vega kommune tlf: + 47 75035800

Bindende påmelding, frist seinest 15. juni 2000

Til Direktoratet for naturforvaltning
V/Akse Østebrøt
Tungasletta 2
N-7485 Trondheim

Navn.....

Adresse.....

.....

.....

Telefon/faks.....

E-mail.....

Ønsker innkvartering og måltider:

☐	09.-10.august inkl. kveldsmåltid
☐	09.-10.august eksl.måltid
☐	10.-12.august inkl. måltid
☐	12.-13.august inkl. frokost
☐	13.august lunsjpakke

Ønsker bestilt flybillett (35 % rabatt, dvs. ca. 2.700- til 3.000,- t/r Oslo-Brønnøysund), kan ikke endres seinere enn en uke før avreise:

Oslo tur / retur Brønnøysund, avreise tur....., avreise retur.....

Trondheim tur/retur Brønnøysund, avreise tur....., avreise retur.....

Annet utgangssted..... pluss tur/retur Oslo-Brønnøysund, avreise tur....., avreise retur.....

Ordner reise til Brønnøysund selv, kommer:.....(dag/tid) og reiser.....(dag/tid).

Andre opplysninger (spesielle ønsker).....

Anmälan II

Vårt behov av skogshistoria är stort. I Sverige har Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien nyligen lämnat ett bidrag som täcker en stor del av behovet.

Bidraget är en bok på 358 sidor, vilken har titeln, **Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika**. Boken kostar 250:- SEK + porto och kan beställas hos <E-post kslab@ksla.se> akademiens bibliotek (KSLAB) Box 6806, S-113 86 STOCKHOLM, Tel 08-30 07 08, Fax 08-33 53 77.

Bokens redaktör är Ronny Pettersson, ekonomihistoriker vid Stockholms universitet och de 19 författarna är skogshistoriker från olika ämnesområden. Förutom att boken presenterar svenska arkiv med anknytning till skogshistoria och en omfattande förteckning över all utländsk skogshistorisk litteratur i KSLAB, ger den en övergripande skogshistorisk information.

Det mest välgörande är att boken famnar hela skogshistorian och inte begränsar sig till utnyttjandet av skogen som produktionsområde för bränsle, virke och fiber. Janken Myrdal skriver exempelvis ett kapitel om skogshistoria i ett agrarhistoriskt perspektiv och Urban Emanuelsson behandlar skogshistoria som växelverkan mellan skog och mänskliga. Peter Friis Møller skriver om skovhistoriens betydning i dagens Danmark, Lars Helge Frivold om skogshistorie i Norge och Karl-Erik Michelsen om Finlands skogshistoria.

På Odense Bys Museer arbejder jeg fortsat med kulturhistorien i landskabet, såvel i by som på land. I 1999 - 2000 er jeg dog frikøbt til et forskningsprojekt om danske hovedgårdslandskaber ca. 1670 - 1925 og deres nutidige fremtræden. Denne forskning sker i regi af det store åbne center "Foranderlige landskaber", som ledes fra Syddansk Universitet, Odense.

Min karriere i Kulturlandskabsforbundet daterer sig en halv snes år tilbage. På årsmødet i Oulanka i blev jeg revisorsuppleant, hvad jeg var indtil det nylige indvalg i Styrelsen. I de mellemliggende år har jeg bl.a. medvirket ved arrangementet af årsmødet på Fyn.

Forbundspolitisk er jeg af den opfattelse, at det er meget vigtigt at bibringe forvaltere og offentligheden et i bredeste forstand solidi historisk (miljø- og traditionelt historisk) fundament ved at forske og informere, og der igennem at skabe veneration for de bevaringsværdige landskabelige interesser. Samtidig siger erfaringen mig, at det er meget vigtigt at præcisere de forskellige interesser i forvaltningen, ikke at harmonisere dem. Interessesammenfald og modsætninger skal være åbenbare for beslutningstagere. Jeg er ikke landskabsromantiker i gængs forstand, og jeg er dybt skeptisk overfor genopretningsdillen i Norden. Ikke mindst nu da ordet **kulturenopretn** er blevet lanceret af den danske Skov- og naturstyrelse. (Danske Museer 1, feb. 2000)

Jeg glæder mig til et nærmere samarbejde med Styrelsens og foreningens øvrige medlemmer.

Venlig hilsen

Anders Myrtue

Med Draved Skov i Sønderjylland som eksempel kan vi få et gammalt missforstånd förklarat. Det en del omedvetna biologer vill kalla urskogsrester från postglacial värmetid är något helt annat, men inte mindre intressant.

Det pollendiagrammen visar är inte en av människor obruten skogsutveckling, utan att samma slags träd har funnits på platsen sedan de en gång etablerade sig där. Däremot har de använts i människans odling, sköts och omhuldats och tack vare detta bevarats här i en obruten kontinuitet under hela sin historia i landet.

Denna hävdkontinuitet är i högsta grad värd att upprätthålla. Den är förutsättningen för trädens och naturtypens långsiktiga bestående.

Kelvin Ekeland

NORDISKA KULTUR-LANDSKAPSFÖRBUNDET

LOMMEN, ISSN 1102-6553 är en tidning för forbundets medlemmar.

STYRELSEN tar emot idéer och svarar på frågor om forbundet. Det går bra att kontakta vem som helst. Den som har ordet "kontakt" efter sitt namn har dock som särskild uppgift att hålla det nationella medlemsregistret aktuellt. Årsavgiften är 200 kronor eller 150 mark för enskilt medlemskap och 30 kr resp 20 mk för familjemedlemmar. Studenter och pensionärer betalar 100 kr resp 75 mk. Institutioner kan betala 800 kr eller 600 mk, vilket ger vissa förmåner.

ORDFÖRANDE

Arnold Samuelsson, Tre vänners väg 58, S-393 59 KALMAR. Tel +46-(0)480-14 216. Arbete: Högskolan i Kalmar. Tel +46-(0)480-44 62 50.

VICE ORDFÖRANDE

Annmaj Rönning, Biskopsgatan 1 bost 12, SF-20500 ÅBO. Tel +358-2-251 32 40. Arbete: Åbo landskapsmuseum, PB 286, SF-20101 ÅBO. Tel +358-2-262 04 24, Fax +358-2-235 64 91. Email:annmaj.ronning@turku.fi

SEKRETERARE (t f)

Cristina Prytz, kontakt, Wäsby gård, S-640 25 JULITA. Tel +46-(0)150-915 26, +46-(0)708-16 37 96. Arbete: Julita Sveriges lantbruksmuseum, S-640 25 JULITA. Tel +46-(0)150-912 90, Fax +46-(0)150-91 309. Email: cristina.prytz@swipnet.se

KASSÖR

Steinar Sørli, kontakt, Fylkesmannsgården, N-7715 STEINKJER. Tel +47 74 167 501. Arbete: Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, lantbr. avd. PB 2534, N-7734 STEINKJER. Tel +47 74 168 179. Fax +47 74 168 175. Email: steinar-g.sorli@fm-nt.stat.no

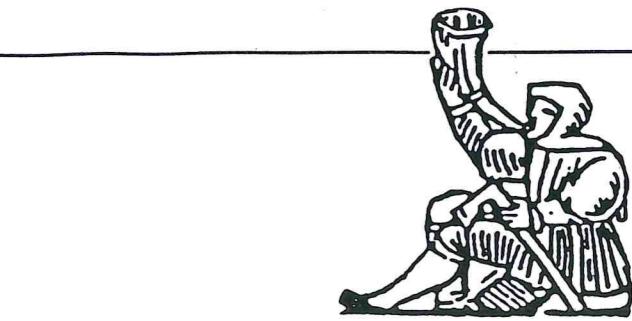
Kurt Borella, Tornebjerggårdsvej 5, DK-3400 HILLERÖD. Tel +45 48 17 41 81. Arbete: Allerød kommune, Vassingrødvej 2, DK-3540 LYNGE. Tel +45 48 18 80 66, Fax +45 48 18 78 46.

Liisa Eerikäinen, kontakt, Vipunenvägen 14, SF-00610 HELSINGFOR. Tel +358-9-79 17 54. Arbete: Museiverket, Suomenlinna B1, SF-00190 HELSINGFOR. Tel +358-9-40 50 9680, Fax +358-9-40 50 9690. Email: liisa.eerikainen@suomenlinna.fi

Gunvor Gustafson, Sunnansjö 2534, S-824 60 DELSBO. Tel +46-(0)653-770 52, Fax +46-(0)653-770 97. Arbete: Hälsinglands museum, Storgatan 31, S-824 30 HUDIKSVALL. Tel +46-(0)650-196 12, Fax +46-(0)650-381 86.

Anders Myrtue, kontakt, Tarupvej 4, DK-5210 ODENSE. Tel +45 66 162 882. Arbete: Den fynske Landsby, bygningshist. afd. Sejerskovvej 20, DK-5260 ODENSE S. Tel. +45 66 148 814 lok 4651 eller +45 66 131 372. Fax +45 65 907 376. Email anders.myrtue@odmus.dk

Akse Østebrot, Marie Wexelsensvei 4, N-7045 TRONDHEIM. Tel +47 73 91 86 69. Arbete: Direktoratet for naturforvaltning, Tungasletta 2, N-7005 TRONDHEIM. Tel +47 73 58 05 00, direkt +47 73 58 05 83, Fax +47 73 91 54 33, Email: akse.ostebrot@dirnat.no

Styrelsens kontakter på ISLAND, FÄRÖARNA och ÅLAND är

Birgitta Spur, Sigurjón Olafsson Museum, Laugarnestanga 70, IS-105 REYKJAVIK. Tel +354 553 29 06, Fax +354 581 45 53.

Símun Arge, Föroya Fornminnisavn Hoivik, PB 1155, FR-110 TÖRSHAVN. Tel +298 10 700

Marita Karlsson, V. Skolgatan 1, SF-22100 MARIEHAMN. Tel +358-18-16 887. Arbete: Landskapsstyrelsen, PB 60, SF-22101 MARIEHAMN. Tel +358-18-25 000, Fax +358-18-17 440.

REDAKTÖR
Kelvin Ekeland, Järnvägsgatan 1A, S-171 63 SOLNA. Häljsö 8375, S-820 64 NÄSVIKEN. Tel +46-(0)8-735 64 56, +46-(0)650-335 39, Fax +46-(0)8-978 10 42. Email kee@environ.se

KANSLI
Nordiska kulturlandskapsförbundet, Hälsinglands museum, Storgatan 31, S-824 30 HUDIKSVALL. Tel +46 (0)650-196 00, Fax +46-(0)650-381 86 Email: halsinglands.museum@hudiksvall.se

Postgirokonton finns i respektive land
Danmark: 8 96 50 80 (c/o Anders Myrtue)
Finland: 8 000 54-1099 421 (c/o Liisa Eerikäinen)
Norge: 0533 07 03 603 (c/o Steinar Sørli)
Sverige: 77 52 09-0 (c/o Cristina Prytz)

– Allting är relativt. Ordet "sommar" lär på eskimåspråk hetera "det dåliga slädförets tid".